

Koester ons natuurgebied De Steendert

Datum: 13 december 2023

Video:

Samenvatting:

- **Staatsbosbeheer** had in 2023 de wens om natuurgebied De Steendert (gelegen tussen de dorpen Est en Ophemert) om te vormen naar een **robuust bosgebied**. Aanleiding was een landelijke doelstelling om meer bomen aan te planten. Wettelijk gezien moet een cirkel van 400 meter rond de molen open blijven, ongeveer de rest van het gebied wilde ze gaan aanplanten met bomen. Daarmee zou een **aaneengesloten bomenrij van 2 kilometer** breed aan de horizon ontstaan.
- De Steendert is een **prachtig natuurgebied** met open grasland, twee plassen, een klein stukje bos en een markante molen (rijksmonument). Dit natuurgebied bevat nog veel zichtbare, doch zeer zeldzame kenmerken van het **cultuurhistorische landschap** van de Betuwe van voor de grote ruilverkaveling, zoals zichtbare kleine en kromme percelen en landschapselementen uit het verleden (sloten en hagen). Bij de ruilverkaveling in 1998 werd dit gebied uitgezonderd van de enorme opschaling van landbouw activiteiten en overgedragen aan Staatsbosbeheer. Met als doelen ruimte voor natuur, ruimte voor open natuurlijk grasland en behoud van het zeldzame, cultuurhistorische landschap.
- Het landschapsontwikkelingsplan (LOP) van de gemeente West Betuwe bevat als centraal doel "behoud én versterking van de kernkwaliteiten van de landschapsensembles, waarin de **historie van het rivierenlandschap** nog herkenbaar is". In het LOP is de kernkwaliteit van komgebied De Steendert **de openheid** en de **grasvlakte** en het LOP stelt dat dit onderscheidend is van de rest van de omgeving. Er staat: "*In De Steendert dient primair ruimte te blijven voor weidebouw, weidevogels en andere natuur. Het blijft open en onbebouwd.*" De provincie Gelderland en ook het Wereld Natuur Fonds en het College van Rijksadviseurs adviseren dat open landschappen met een belangrijke cultuurhistorische waarde **ongeschikt** zijn als locatie voor bosuitbreiding.
- Inwoners, ondernemers en organisaties uit het gebied hebben **grote zorgen** geuit over het voorgenomen grootschalige bomenplan: het plan is **te massaal** en **schadelijk voor de cultuurhistorie**. Hoofdboodschap was: dit landschap en deze unieke cultuurhistorie moeten we met elkaar **koesteren**.
- Op 26 september 2023 werd het plan uitvoerig behandeld in de **gemeenteraad** van West Betuwe. De raadsleden namen **unaniem een motie tegen het plan** aan, met een opdracht aan het college om de gevraagde omgevingsvergunning niet te verlenen en er zorg voor te dragen 'De Steendert' in haar huidige vorm en met het huidige karakter te handhaven.
- In de loop van november 2023 besloot Staatsbosbeheer het lokaal verzet tegen het bomenplan te **respecteren** en de plannen **in de ijskast** te zetten.

Inhoudsopgave

1.	Aanleiding en plan	3
1.1.	De eerste gebiedsbijeenkomst, 7 juli 2022 in het dorps­huis van Est	3
1.2.	De tweede gebiedsbijeenkomst op 7 december 2022 (dorps­huis van Est).....	4
1.3.	De derde gebiedsbijeenkomst op 19 april 2023 (dorps­huis van Ophemert)	5
1.4.	Het plan kort samengevat	7
2.	Bomenbeleid in Nederland	8
2.1.	Waarom willen we meer bomen in Nederland?	8
2.2.	Stikstofcrisis als kans voor nieuwe bossen	9
2.3.	Beleid van de gemeente West Betuwe	10
2.4.	Beleid van de provincie Gelderland	13
2.4.	De dynamiek tussen lokale en nationale belangen	14
3.	Geschiedenis van De Steendert	15
3.1.	Terug in de tijd	15
3.2.	Over de cultuur van de mensen in De Betuwe	20
3.3.	Impact van de ruilverkaveling	21
3.4.	Vorming van het huidige natuurgebied De Steendert	24
4.	Financiële prikkels in dit project	25
4.1.	Shell financiert bosaanplant	25
4.2.	Ook het rijk financiert bosaanleg via provinciale subsidie bosaanplant.....	26
5.	Cultuurhistorische waarden in De Steendert	27
5.1.	Lokaal erfgoed beleid.....	28
6.	Biodiversiteit in De Steendert	29
6.1.	Is een bos de hoogste vorm van biodiversiteit?	29
6.2.	Bodemkwaliteit	30
6.3.	Natuur in Nederland	31
6.4.	Natuur voor natuur	32
7.	Ruimtelijke Ordening	33
7.1.	Huidige bestemming: met name Natuur	34
7.2.	Het stukje Steendert met Agrarische bestemming	36
8.	Andere impact voor De Steendert	37
8.1.	Sociale veiligheid	37
8.2.	Agrarische belangen	37
8.3.	Aangezicht.....	37
8.4.	Recreatie	38
8.5.	Toegang	39
8.6.	Parkeren.....	39
8.7.	Handhaving	40
8.8.	Regionale netwerken van wandelpaden	40
8.9.	Evenementen	41
8.10.	Onderhoud en veiligheid	43
8.11.	Maatschappelijke impact samengevat	43
9.	Conclusies en aanbevelingen	44
9.1.	Wat zou je wel met elkaar moeten wensen?	44
10.	Procedures en besluitvorming	45
10.1.	Hoe verliep de indiening van het voorstel?	45
10.2.	Behandeling door de Omgevingsdienst Rivierenland en gemeente West Betuwe	47
10.3.	Hoe nu verder?	49

Bijlagen

Leeswijzer

Hoofdstuk 1 bevat een introductie op de plannen van Staatsbosbeheer. Het hoofdstuk schetst een beeld van de drie gebiedsbijeenkomsten die Staatsbosbeheer heeft georganiseerd over de plannen. Wat kwam daar aan de orde, welke plannen werden daar gelanceerd?

Hoofdstuk 2 kijkt naar het bomenbeleid van overheden en de belangen die daarin meewegen. We zien daarin ook een complexe wisselwerking tussen nationale belangen, regionale en lokale belangen. Dit hoofdstuk gaat ook over het landschapsbeleid van de gemeente West Betuwe. Wat staat er in het huidige beleid en wie speelt welke rol in de gemeentepolitiek?

Hoofdstuk 3 kijkt naar de geschiedenis van natuurgebied De Steendert. Dit gebied werd al agrarisch gecultiveerd in de Romeinse tijd, zeer waarschijnlijk zelfs daar al voor. Ongeveer 30 jaar geleden heeft de ruilverkaveling een enorme impact gehad op het landschap in De Betuwe. Ook bevat dit hoofdstuk achtergrond over de mensen in dit gebied: hoe is hun cultuur opgebouwd? De inwoners vormen immers het cultuurhistorisch fundament van het gebied.

Hoofdstuk 4 geeft een beeld van de financiële belangen en prikkels die op de achtergrond spelen, met een focus op de lucratieve deal die Staatsbosbeheer en Shell in 2021 sloten, en een beeld van de financiële prikkels van de Provincie Gelderland.

Hoofdstuk 5 richt zich op de Poldermolen in het gebied en gaat ook over het cultureel erfgoedbeleid van de gemeente. Hoofdstuk 6 gaat over de biodiversiteit en hoofdstuk 7 kijkt naar de Ruimtelijke Ordening. Hoofdstuk 8 behandelt andere aspecten, zoals sociale veiligheid, agrarische belangen, aangezicht, recreatie, toegang, parkeren, handhaving, wandelpaden en evenementen.

Hoofdstuk 9 bevat de inhoudelijke conclusies en aanbevelingen. Wat is er wel en niet gewenst? Dit slothoofdstuk bevat drie concrete inhoudelijke aanbevelingen.

Hoofdstuk 10 tenslotte kijkt terug naar de besluitvorming. Hoe verliep de indiening van het voorstel en de participatie uit de omgeving? Dit hoofdstuk bevat ook 8 aanbevelingen over het proces. De bijlagen bevatten een overzicht van betrokken organisaties en berichten uit de pers.

Colofon

Dit document is op persoonlijke titel geschreven door Melvin Könings (inwoner van Ophemert). Hij heeft als doel om de kernkwaliteit van het natuurgebied De Steendert te koesteren, te behouden en te versterken. Foto's in dit document zijn ofwel zelf gemaakt door Melvin Könings, ofwel aangetroffen in openbare publieke documenten. Alles van deze uitgave mag worden gereproduceerd en/of vermenigvuldigd zonder schriftelijke toestemming van de auteur, opdat kennis en informatie over natuurgebied De Steendert zich breder kan verspreiden.

Contactinformatie: [REDACTED]

1. Aanleiding en plan

Staatsbosbeheer kondigde in het voorjaar van 2022 aan natuurgebied de Steendert om te willen vormen naar een robuust bos blok. Belangrijkste aanleiding en leidmotief was de landelijke doelstelling om meer bomen aan te planten in Nederland (een landelijke opgave). In dat kader keek Staatsbosbeheer in 2022 (vanuit landelijk perspectief) naar ontwikkellocaties voor nieuw bos en daar rolde (onder meer) De Steendert uit.

Als aanvullende redenering voerde Staatsbosbeheer ook aan dat met de aanplant van een aaneengesloten bos de biodiversiteit verbeterd zou kunnen worden. Ook wilde Staatsbosbeheer het gebied een impuls geven met nieuwe wandelpaden, parkeerplaatsen en een uitlaatgebied voor honden.

Om de bosplannen voor De Steendert toe te lichten organiseerde Staatsbosbeheer drie keer een openbare gebiedsbijeenkomst. We kijken hieronder naar dat proces.

1.1. De eerste gebiedsbijeenkomst, 7 juli 2022 in het dorps huis van Est

Op deze eerste bijeenkomst kwamen circa 45 belangstellenden af. De centrale boodschap van deze eerste bijeenkomst was onduidelijk. De avond begon met een presentatie van Staatsbosbeheer zelf, waarbij alleen impliciet de boodschap werd gebracht dat Staatsbosbeheer een wens heeft meer bomen aan te planten. Inhoudelijk werd dit echter niet onderbouwd, wel kwamen er argumenten naar voren als “een bos geeft misschien meer biodiversiteit dan een open komgrond, maar we weten dat ook nog niet goed”. Daarna kregen inwoners en betrokkenen aan kleinere werktafels een soort vrije hand om hun beelden voor de toekomst van De Steendert te schetsen.

Strategie, aanleiding en onderbouwing ontbrak tijdens de eerste gebiedsbijeenkomst, evenals de kennis over de plaatselijke windbiotoop van de monumentale molen, over de historische achtergrond van het gebied en de uitvoerige publieke financiering van - en rolverdeling in de huidige situatie. Wel presenteerde Staatsbosbeheer een aantal fotomontages, dat met **een handvol nieuwe bomen** het zicht op kassen en moderne windmolens beperkt kon worden.

Deze montages zagen er als volgt uit:

Bewoners en geïnteresseerden kregen vervolgens **viltstiften en landkaarten**, waarmee ze zelf mochten intekenen, waar bomen of activiteiten zouden kunnen mogen komen. Ook werd aangekondigd dat er een landschapsarchitect aan het werk zou gaan met de opdracht “er wat moois” van te maken en dat er nog onderzoeken naar archeologie en biodiversiteit zouden gaan plaatsvinden.

De gesprekken aan de tafels leverde een **buitengewoon divers beeld** op. Aan verschillende tafels was de conclusie “we tekenen geen bomen in, want daar hebben wij geen behoefte aan”. Aan andere tafels werd getekend aan nieuwe wandelpaden en bijvoorbeeld recreatiemogelijkheden voor de plassen. Qua thematiek mocht het over alles gaan, dus werd er ook gemopperd over loslopende honden en hondenpoep, berenklauw, parkeerproblemen en lekke fietsbanden. Algemeen beeld van deze eerste bijeenkomst was dat vrijwel niemand principieel iets heeft tegen wat extra bomen, maar dat bijna alle aanwezigen natuurgebied De Steendert waarderen en vooral willen behouden zoals het nu is.

Deelconclusie 1: tijdens de eerste gebiedsbijeenkomst was bijna niemand van de aanwezigen uit op nieuwe, grootschalige bos-ontwikkelingen. Dit was ook niet het onderwerp van gesprek. Bijna alle aanwezigen vonden natuurgebied De Steendert vooral mooi en fijn zoals het gebied nu is.

1.2. De tweede gebiedsbijeenkomst op 7 december 2022 (dorpshuis van Est)

In deze bijeenkomst ontvouwde Staatsbosbeheer voor het eerst nieuwe bosplannen. Eerst kwam er uitgebreid een archeoloog van het Regionaal Archief Rivierenland uitgebreid aan het woord die een wazige toelichting kwam geven over de Romeinse geschiedenis van het gebied. Op inhoudelijke vragen kon hij nauwelijks antwoord geven, want hij gaf ook toe dat hij (1) nog nooit in zijn leven in De Steendert was geweest en (2) niet betrokken was geweest bij deze opgravingen. De cultuurgeschiedenis na de Romeinse tijd kwam verder niet aan de orde. Aansluitend op de archeologische inleiding presenteerde Staatsbosbeheer een plan, inclusief een nieuwe ingetekende kaart. Het plan zag er op 7 december 2022 als volgt uit:

Kort samengevat: ruwweg een derde van de Steendert zou open natuurlandschap blijven, dit was een cirkel van 400 meter rondom de molen, rechtsboven op de kaart. Dit moet ook, vanwege de wettelijke eisen aan de windbiotoop van de molen. De rest van De Steendert zou een **robuust blok nieuw bos** moeten worden. Met aan de kant van Est een stukje terrein voor vrije hondenuitloop. Ook zouden er aan de kant van Est en de kant van Ophemert enkele parkeerplaatsen komen. Optioneel zou er misschien een wandelpad door het gebied gaan lopen, maar dat was op dat moment nog niet zeker en afhankelijk van externe financiering.

Staatsbosbeheer gaf dus duidelijk aan De Steendert waar mogelijk en **zo vol mogelijk** met bomen te willen beplanten. Alleen het molengebied (molenbiotoop) zou gespaard worden (wettelijke verplicht) en open gebied blijven. Dat kwam trouwens ook niet zo slecht uit, want de ene helft van die molenbiotoop bestaat uit plassen en de andere helft wordt langdurig gepacht voor kleinschalige biologische teelt van onder meer pompoenen (afkoop van dat contract zou vrij prijzig zijn).

Ook gaf Staatsbosbeheer aan dat de plannen besproken waren met de provincie en de gemeente en dat deze **overheden enthousiast** op deze plannen hadden gereageerd. Achteraf bleek dit **onjuist en voorbarig**. Natuurlijk zijn er wel bomenspecialisten van deze decentrale overheden die enthousiast reageren als er bomenplannen komen, maar dat betekent nog (lang) niet dat die overheden dan akkoord zijn met de aanleg van een robuust blok bos, omdat er nog veel meer belangen spelen, zoals cultuurhistorie, ruimtelijke ordening, landschapsontwikkeling en publieke financiering (subsidies).

Aansluitend op de presentaties mochten deelnemers weer met **viltstiften en landkaarten** aan kleine werktafels gaan zitten en hun inbreng leveren naar elkaar. Hier werd echter (wederom) nauwelijks verslag van gedaan, commentaar en genoemde bezwaren werden niet of nauwelijks opgeschreven. Er was ook geen gezamenlijke afloop of conclusie of iets dergelijks.

Deelconclusie 2: tijdens de tweede gebiedsbijeenkomst werden aanwezigen overvallen met een grootschalig bosplan. Er werd gemeld dat overheden positief meewerken aan deze plannen, dit was onjuist en voorbarig.

1.3. De derde gebiedsbijeenkomst op 19 april 2023 (dorpshuis van Ophemert)

In de loop van december 2022 en in het eerste kwartaal van 2023 kwamen er steeds meer berichten in de pers over het plan van Staatsbosbeheer. Ook besteedde de **regionale omroep SRC** aandacht aan de plannen, met een [documentaire](#) met voor- en tegenstanders van de plannen. Deze documentaire is zeker het kijken waard (volg de link).

In samenwerking met de **Dorpstafel Ophemert** organiseerde Staatsbosbeheer op 19 april 2023 een derde gebiedsbijeenkomst, nu om het meer definitieve plan te presenteren. Ongeveer 75 mensen waren hierbij aanwezig. Deze avond begon met een inleiding van [REDACTED] (ecoloog en werkzaam bij de nationale Vlinderstichting) over biodiversiteit. Zijn kernboodschap was dat biodiversiteit geen wedstrijd is (ook arme grond kan wenselijke biodiversiteit hebben) en dat je ontwikkelingen altijd in een breder kader moet bekijken, met verschillende invalshoeken en belangen.

Daarna nam projectleider [REDACTED] van Staatsbosbeheer het woord. Zij begon haar presentatie met een reactie op geluiden in de pers en op social media over de motivatie van Staatsbosbeheer om bomen te planten in de Steendert. Staatsbosbeheer heeft de opdracht gekregen van de overheid om heel veel extra bomen te planten in Nederland, dat is waar Staatsbosbeheer voor wil gaan. **Die opdracht is voor Staatsbosbeheer leidend** en plannen moeten vervolgens lokaal ingepast worden.

Vervolgens presenteerde [REDACTED] de "nieuwste" versie van het plan. Wat betreft "boomvolume" was de enige aanpassing het open laten van een klein perceel linksboven op de kaart (tegen de kassen van Est aan). De bewoners die daar vlakbij zit behoudt daarmee vrij uitzicht, maar krijgt wel verkeer en een nieuwe parkeerplaats voor de deur:

Na een uitleg over de laatste versie van het plan bestede [REDACTED] aandacht aan **vragen en suggesties** die in de afgelopen maanden bij Staatsbosbeheer waren binnengekomen en de positieve of negatieve beslissingen die zij daarover hebben genomen. Voorbeelden zijn het verwijderen uit het plan van een bepaalde boomsoort (meidoorn) uit het plan vanwege een gevaar voor de omliggende fruitteelt. En ook was er toelichting over het afwijzen van de wens om de Steendert open te stellen voor ruiters.

Tijdens de pauze werden er vragen verzameld, die na de pauze werden behandeld in een plenaire sessie. Toen er uit de zaal kritiek kwam op de gemeente kwam dat de gemeente zich er tot op heden weinig mee bemoeid zou hebben, kwam er een duidelijke reactie van één van de aanwezige gemeenteraadsleden: zo werkt het proces niet. Staatsbosbeheer is de eigenaar van de grond en is vrij om een conceptplan te ontwikkelen. Zij moeten dan het conceptplan indienen bij de gemeente voor toestemming, de **gemeenteraad** zal er dan over beslissen. Pas als er echt een plan is ingediend, is de gemeente betrokken, en niet eerder. Er waren diverse raadsleden aanwezig die met grote interesse de gesprekken volgden.

Op een opmerking uit de zaal dat de zichtbaarheid van de agrarische cultuurhistorie van het gebied ernstig wordt aangetast, merkte Staatsbosbeheer op dat deze zichtbaarheid door aanleg van bos inderdaad zal verdwijnen, maar dat de **kavelstructuur** nog op de **papieren landkaart** traceerbaar zou blijven.

Een ander duidelijk kritiekpunt uit de zaal was dat dit plan vooral “**natuur voor natuur**” realiseert. Fijn dat we nieuwe natuur gaan aanleggen (wie kan daar op tegen zijn?), maar we offeren daar evenveel natuur voor op. Netto schiet de natuur daar nauwelijks iets mee op, aldus de vertegenwoordiger van de **Stichting tot behoud van het Lingelandschap**. Ook de raadsleden gaven aan dat dit een kromme situatie is, zeker gezien de recente ontwikkelingen met landbouwhervormingen, waarbij er waarschijnlijk aanzienlijk meer ruimte komt voor natuurontwikkeling in Nederland.

Aan het eind van de avond erkende Staatsbosbeheer dat een verandering van de Steendert niet door iedereen als een verbetering wordt gezien. Ook erkende Staatsbosbeheer eerlijk dat er door het plan bepaalde aspecten verloren zullen gaan, zoals de cultuurhistorische waarde van het landschap. Maar het was ook duidelijk dat Staatsbosbeheer van mening bleef dat de voordelen voor Staatsbosbeheer veel groter zijn dan de nadelen en dat zij volledig achter hun plan (blijven) staan.

Deelconclusie 3: ondanks de lokale bezwaren zoals opgekomen tijdens en na de gebiedsbijeenkomsten, lijkt Staatsbosbeheer vast te houden aan het plan om het natuurgebied De Steendert waar mogelijk vol te zetten met bomen.

1.4. Het plan kort samengevat

Een paar belangrijke elementen uit het ingediende plan:

- Staatsbosbeheer houdt onverkort aan het plan voor **grootschalige bosaanplant** (circa 37 hectare, mogelijk fractie minder door openhouden klein perceel bij Est). Met dit plan ontstaat er vanuit het noorden (vanaf de A15) gezien en vanuit het zuiden gezien (vanuit Ophemert) een **rij van 2 kilometer breed aan bosblok**.
- Het **zichtbare open groene landschap verdwijnt**, evenals de ruimte voor weidebouw, weidevogels en natte natuur. Ook de zichtbare historische kavelindeling uit de middel-eeuwen (**agrarische cultureel erfgoed** in het landschap) zal verdwijnen.
- Staatsbosbeheer erkent dat het plan **in strijd** is met het landschapsontwikkelingsplan (LOP) van de gemeente West Betuwe. Wat Staatsbosbeheer betreft zijn de nationale belangen (meer bomen) belangrijker dan de lokale belangen (behoud van cultuurhistorie en breed lokaal draagvlak). Landschap is een kwestie van smaak, aldus Staatsbosbeheer.
- Staatsbosbeheer geeft aan dat er **grootschalige lijnbeplanting** van bomen zal worden toegepast, omdat deze vorm van aanleg economisch voordeliger is. Het bos wordt deels populieren en deels eik/beuken.
- De molen kan blijven draaien (er is ruimte voor de wind), maar de **functie van de molen** (het permanent nathouden van het gebied) **verdwijnt**. Het plan voorziet voor maar een heel klein deel nat grasland en nat bos. De molen krijgt dus vooral een show-functie, de operationele functie van de molen verdwijnt.
- Staatsbosbeheer heft de huidige recreatieve wandelpaden langs de plassen op. Op dit moment zijn dit beheerpaden, wandelen wordt daar nu gedoogd. Maar in het nieuwe plan worden de wandelpaden vooral langs de rand van het gebied gelegd, de huidige paden langs de plassen worden grotendeels verboden terrein voor de wandelaar. In praktische zin wordt het **wandelen** (ten opzichte van de huidige situatie) dus **flink beperkt**.

2. Bomenbeleid in Nederland

In dit hoofdstuk kijken we naar het bomenbeleid van overheden en de belangen die daarin meewegen. We zien daarin ook een complexe wisselwerking tussen nationale belangen en lokale belangen.

2.1. Waarom willen we meer bomen in Nederland?

Ontbossing wordt veroorzaakt door veranderingen in landgebruik. Bomen worden bijvoorbeeld gekapt om bijvoorbeeld open natuur te creëren, zoals heidelandschappen, maar ook voor het aanleggen van woonwijken en het verbreden van wegen. De afname van de totale hoeveelheid bos in Nederland is zorgelijk. Het is goed dat overheden en organisaties samenwerken om te kijken of er nieuw bos mogelijk is.

In het Klimaatakkoord werd afgesproken dat het Rijk en de provincies samen een Bossenstrategie opstellen. Deze **bossenstrategie** werd in 2020 [vastgesteld](#) en hierin hebben Rijk en provincies ambities en doelen benoemd voor bossen in Nederland. Ook heb ze in beeld gebracht op welke wijze deze ambities vorm kunnen krijgen. Planning en financiering van de plannen zijn nog wat ongewis, daaraan wordt nog gewerkt. Doel is te *verkennen* hoe Nederland in 2030 10% meer bos dan in 2020 kan realiseren. Daarmee zou de bosomvang in Nederland kunnen groeien naar ongeveer 407.000 hectare. Dat betekent een gewenste toename van ongeveer 37.000 hectare bos. Het rijk en de provincies verbonden zich in 202 echter aan een toename van ruim 18.000 hectare bos, met een **verkenning** naar de mogelijkheden voor een aanvulling met 19.000 hectare extra bos. De rijksoverheid heeft dus samen met landelijke partijen een bossenstrategie vastgesteld.

In de nationale bossenstrategie werd nadrukkelijk een advies van de **Rijksadviseurs** opgenomen dat open landschappen met een belangrijke cultuurhistorische waarde **niet geschikt** zijn als locatie voor bosuitbreiding. Zo staat op pagina 11 van de bossenstrategie:

In bestaande open landschappen of landschappen met een belangrijke cultuurhistorische waarde is het voorstelbaar om terughoudend te zijn met bosuitbreiding (met een verwijzing naar het rapport van het College van Rijksadviseurs "Landschap Versterken met Bomen en Bos" uit 2020).

De Steendert is zowel door de gemeenteraad van de gemeente West Betuwe, als door de provincie Gelderland aangewezen als belangrijk *open* komgrond gebied. Volgens de nationale Bossenstrategie komen alleen locaties in aanmerking waar de huidige vegetatietypen een lage ecologische verwachting hebben, zoals graslanden met een overmaat aan voedingsstoffen. Overgangszones rond natuurgebieden en zones rondom steden en dorpen zijn geschikte plaatsen. Ook in beekdalen, langs de grote rivieren en in veengebieden zouden zich verschillende bostypen kunnen ontwikkelen. Open landschappen met een belangrijke cultuurhistorische waarde zijn echter in principe **ongeschikt** als locatie voor bosuitbreiding (IPO & LNV, 2020). In de publicatie van LNV & IPO (2020) "[Bos voor de toekomst](#)" staat:

De Bossenstrategie wordt ingezet als maatregel voor klimaatmitigatie. Verbetering van ons leefmilieu en verhoging van de biodiversiteit zijn daarin maatgevend. Het verbeteren van de landschappelijke kwaliteit en het aansluiten bij en versterken van landschappelijke kernkarakteristieken beschouwen we daarbij als randvoorwaardelijk.

Deelconclusie 4: het plan van Staatsbosbeheer is in strijd met de landelijke bossenstrategie. Nadrukkelijk onderdeel van die landelijke bossenstrategie is om bosuitbreiding in gebieden van cultuurhistorische waarde te vermijden.

2.2. Stikstofcrisis als kans voor nieuwe bossen

Het kan niemand ontgaan zijn dat Nederland is verzeild geraakt in een grootschalige **stikstofcrisis**. Bouwen, wonen en het aanleggen van wegen staan enorm onder druk. De landbouw sector speelt hierin een belangrijke rol. De rijksoverheid heeft aangekondigd veeboeren “woest aantrekkelijk” te gaan uitkopen, onlangs heeft de Europese Commissie daarvoor toestemming gegeven. Dat is allemaal onderdeel van de strategie van landbouwtransitie, op weg naar een meer duurzame landbouw met kortere ketens, ook wel kringloop landbouw genoemd. Hoewel dit politiek gezien nog erg gevoelig ligt, is een onmiskenbaar doel van de voorgenomen landbouwtransitie om de **Nederlandse veestapel te reduceren**, dat staat impliciet en expliciet in alle plannen en rapporten. Maar het is natuurlijk niet de bedoeling dat een boer zijn veehouderij verkoopt en daar ruimhartige financiële compensatie van de overheid voor krijgt, waarbij vervolgens een andere boer op precies dezelfde locatie weer een even grote veehouderij gaat starten (met dezelfde stikstofproblematiek). Die locatie en grond zal dus expliciet voor een ander doel gebruikt moeten worden. Dat zal voor een deel waarschijnlijk voor meer extensieve veehouderij zijn (meer ruimte voor dieren), of voor andere agrarische activiteiten. Maar evengoed kan ook de vrijgevallen grond (voor een beperkt maar toch belangrijk deel) gebruikt worden voor natuurontwikkeling.

Anders gezegd: de komende jaren gaat er naar verwachting **veel agrarische grond vrijvallen voor natuurontwikkeling**. De overheid kan dan ook werk met werk maken en dat brengt ook veel kansen voor de ontwikkeling van nieuwe bossen of kleinere bospercelen. En dan heb je geen natuur voor natuur, maar echt de **ontwikkeling van nieuwe natuur**.

Deelconclusie 5: de komende jaren komen er veel kansen voor nieuwe natuur, bijvoorbeeld door de grootschalige landbouwhervormingen.

Los van die actuele ontwikkelingen rond de landbouw en nieuwe kansen kijkt Staatsbosbeheer zelf voortdurend naar haar eigen terreinen waar meer bos gecreëerd kan worden. De eigen [doelstelling](#) van Staatsbosbeheer is om de komende jaren **5.000 hectare nieuw bos** aan te planten, een groei van 95.000 naar 100.000 hectare op de huidige gronden van Staatsbosbeheer (ruwweg 5%). Veengronden bijvoorbeeld moeten natter worden (om verdroging en klimaateffecten te voorkomen). Landbouw wordt daar dus moeilijker, Staatsbosbeheer ziet daar ideale groeiomstandigheden voor nieuwe veenbossen, een type bos dat nu schaars is in Nederland. En langs de rivieren is bijvoorbeeld ruimte voor ooibossen, een ander schaars bostype.

Ook kijkt Staatsbosbeheer naar ‘boskansen’ rond steden. Stedelijke ontwikkeling in combinatie met de aanleg van (recreatie)bos levert groene metropolen op, die ecologische waarde hebben en die stadsbewoners een gezondere, groenere leefomgeving bieden. Ook organisaties als **Rijkswaterstaat** en de **waterschappen** hebben nog veel percelen waar bomen aangeplant kunnen worden. Natuurlijk kost dat ook geld (aanleg en onderhoud), maar op zich heeft Nederland veel potentie om meer bomen aan te planten.

Deelconclusie 6: naast de kansen voor nieuwe natuur door de voorgenomen grootschalige landbouwhervormingen, zijn er ook volop boomaanplant kansen in veengronden en rond het stedelijk gebied.

1.2. Beleid van de gemeente West Betuwe

De wensen naar- en strategieën voor bossen zijn aan de orde op een hoger overheidsniveau, bij landelijke en provinciale overheden en organisaties. Op lokaal niveau, en in dit geval in **de gemeente West Betuwe**, is er geen integraal bomenplan of bomenbeleid. Er is wel een gemeentelijk groenbeheerplan met als thema: [bomen 2021 t/m 2025](#), maar dit gaat alleen over de "eigen" bomen van de gemeente en is vooral gericht op onderhoud en kosten. Dit bomenplan van de gemeente bevat geen groeiambitie. Sterker nog, de boodschap aan het publiek bij het vaststellen van dit plan was juist dat het aantal bomen van de gemeente **verminderd** zou gaan worden, in verband met veiligheid en het bezuinigen op de kosten van onderhoud.

De gemeente West Betuwe waakt als lokale overheid wel over de **landschapsontwikkeling**. In 2008 hebben de toenmalige drie gemeentes Lingewaal, Geldermalsen en Neerijnen (die later opgingen in de gemeente West Betuwe) samen een **Landschaps-Ontwikkelings-Plan (LOP)** opgesteld en vastgesteld. In maart 2023 heeft de (nieuwe) gemeente West Betuwe een actualisatie van het LOP vastgesteld.

Het LOP is als beleidsstuk **een handvat** om ruimtelijke ontwikkelingen landschappelijk verantwoord plaats te laten vinden. Daarnaast geeft een LOP inspiratie voor projecten om landschappelijke structuren te versterken. Het LOP bevat ook een uitvoeringsprogramma met daarin projecten waarmee de doelen die zijn beschreven behaald kunnen worden. Ook is er aandacht voor actuele thema's, denk aan energie, klimaat, circulair, kringlooplandbouw, woningbouw, biodiversiteit en natuur-inclusiviteit. Het LOP is een **beleidsnota** waarin het lokale landschapsbeleid wordt vastgelegd. Het plan stuurt aan op een aantrekkelijk landschap dat, naast mogelijkheden voor een vitale economie, rust en ruimte biedt. Het hoofddoel van het oude en het nieuwe LOP is samen te vatten als: *"Bescherm de erkend waardevolle elementen in het landschap, maar ontwikkel ook actief nieuwe kwaliteiten in dit landschap. Bestaande kwaliteiten worden ingezet bij toekomstige ontwikkelingen en dragen bij aan een cultuurhistorisch landschap waar het goed werken, wonen en recreëren is."*

In het huidige LOP staat De Steendert omschreven als een komgebied dat zich onderscheidt van de rest van de omgeving door de openheid, de grasvlakte en de wegen die erin doodlopen. Uitgangspunt voor dit gebied: *"laat de wegen doodlopend en de kom open. In deze **gave open kom** dient primair ruimte te blijven voor weidebouw, weidevogels en andere natuur. Het **blijft open en onbebouwd**. Het is juist een kernkwaliteit dat de wegen hier nog doodlopen in de leegte van de kom, enkel toegankelijk gemaakt via een fietspad. Het bos in het kommetje is in eigendom en beheer van het Staatsbosbeheer. Verrommeling van de randen moet worden voorkomen. De landbouwsector zal er samen met het waterschap in moeten slagen oplossingen te vinden voor waterberging in de haarvaten van het watersysteem."*

Tijdens de gebiedsbijeenkomsten was de reactie van Staatsbosbeheer op de voorgenomen wijziging van de cultuurhistorische waarde van het gebied als volgt: *"we zullen de kavelgrenzen niet verwijderen, deze zullen op de papieren landkaart zichtbaar blijven"*. Kort samengevat staan de opvattingen van Staatsbosbeheer haaks op de uitgangspunten van het LOP.

De gemeente West Betuwe heeft dus in 2023 een actualisatie van het LOP vastgesteld. Hierin staat letterlijk als doel “*behoud én versterking van de “kernkwaliteiten van de landschapsensembles waarin de **historie** van het rivierenlandschap nog **herkenbaar** is”*”. Daarnaast is het kerndoel van het LOP om “*de waarde van het Betuwse landschap voor de omliggende stedelijke gebieden te etaleren met een **groots, open, groen weids stromenland.**”* Deze doelen (uit 2008) over De Steendert (*ruimte voor weidevogels, het gebied blijft open en onbebouwd*) is nadrukkelijk overgenomen in het nieuwe LOP van 2023.

We zien hier dus uit landschapsoptiek **twee kernzaken**. Ten eerste het behoud van de **cultuurhistorische waarde** van het gebied, dus het visueel herkenbaar houden van de oorspronkelijke verkaveling van het gebied. Natuurgebied De Steendert werd doelbewust buiten de ruilverkaveling gehouden en geeft een uniek cultuurhistorisch **beeld van de kleinschalige landbouwpercelen van vroeger**. Dit landschap biedt visueel zicht op de zogeheten landschapsensembles waarin de cultuurhistorie van het rivierenlandschap nog herkenbaar is. Dat moeten we met elkaar koesteren, bewaren en bewaren met elkaar (volgens het LOP).

Ten tweede vraagt het LOP om het behoud van een **groots, open, groen weids stromenland**. Met andere woorden: het zichtbaar open houden van het gebied, als zichtbaar en herkenbare komgrond. Niet alleen uit cultuurhistorische waarde (dat je nog op een plek kan zien hoe het landschap vroeger was) maar ook ter bescherming van het brede open komlandschap, in samenspel met de rest van de omgeving (oeverwallen, dorpen en rivieren).

Impressie van een brede bosrand aan de horizon (en het verdwijnen van een groots open weids stromenland)

Bomen groeien in Nederland doorgaans tot 30 meter hoog, soms tot 40 meter. Dat is hoog en massaal in het landschap van De Betuwe, zeker als de bosrand (zoals voorgenomen) 2 kilometer breed is. Een aaneengesloten bos-blok, dat noordwaarts en zuidwaarts een front van 2 kilometer heeft, past niet in de **cultuurhistorie van het open groene landschap**. Dit soort brede en hoge landschapselementen zien we niet terug in de geschiedenis van het rivierenlandschap in de afgelopen duizenden jaren. Er waren historisch gezien altijd wel bomen, maar altijd maar in relatief kleine plukjes en percelen, nooit aaneengesloten. Ook op dit onderdeel is het voorgenomen plan van Staatsbosbeheer dus **nadrukkelijk in strijd** met het bestaande en nieuwe LOP van de gemeente West Betuwe.

Deelconclusie 7: het voorgenomen plan voor aanplant van een robuust bos-blok is in strijd met het recent vastgestelde Landschapsonwikkelingsplan van de gemeente West Betuwe.

Bij de behandeling door de gemeenteraad van het LOP op dinsdag 28 maart 2023, werd politiek lang stilgestaan bij de **functie en status van het LOP** en de manier van besluitvorming. Er was verwarring over de status van het LOP en om dit nader te duiden heeft het college aangegeven dat dit LOP een inspiratie- en visiedocument is en nadrukkelijk geen toetsingskader is voor vergunningverlening. Het document dient meer als “voorstel” met betrekking tot de inrichting of handhaving van het landschap bij beleidsdocumenten en omgevingsplannen.

Wat betekent dit nou concreet? Een bestemmingsplan geeft relatief harde kaders mee voor vergunningverlening aan het gemeentebestuur en bijvoorbeeld de Omgevingsdienst; de status en werking van het LOP is wat meer diffuus. Maar ook niet vrijblijvend, want zodra bijvoorbeeld een bestemmingsplan verwijst naar landschappelijke waarde, kan het LOP weldegelijk fungeren als nadere toelichting op die landschappelijke waarde. Een gemeenteraad stelt immers niet voor niet een LOP op. Maar je kan als gemeente dus wel relatief makkelijker afwijken van uitgangspunten uit het LOP, als je dat maar wel gemotiveerd doet.

De gemeenteraad van West Betuwe besloot op dinsdag 28 maart 2023 vrijwel unaniem tot het volgende [amendement](#) op het LOP:

1. Het Landschapsontwikkelingsplan (LOP) West Betuwe 2023 is een visie- en inspiratiedocument;
2. Het LOP gebruiken we niet als een toetsingskader bij het verlenen van bijvoorbeeld (omgevings-) vergunningen of vergelijkbare beschikkingen aan belanghebbenden, ondanks dat dit op bladzijde 58 (en andere plaatsen) wel wordt gesuggereerd;
3. Het LOP, tezamen met de zeven bijbehorende landschapsensembleboeken, vatten we op als een aanvulling op het LOP uit 2008;
4. De nadere invulling van het gewenste landschap bij beleidsontwikkeling of/ en omgevingsplannen legt het college voor aan de gemeenteraad ter advisering of ter besluitvorming;
5. Als onderdeel van deze nadere invulling vooraf een verdiepend overleg te hebben met inwoners, (agrarisch)bedrijfsleven, belangengroepen etc.

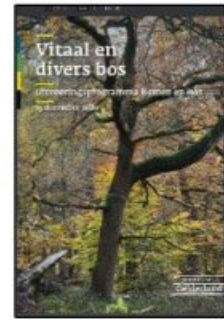
Het landschapsontwikkelingsplan (LOP) werd op 28 maart 2023 door de gemeenteraad van de gemeente West Betuwe dus opnieuw vastgesteld. De gemeenteraad van West Betuwe heeft daarbij bedongen dat afwijkingen van het LOP (in voorgenomen besluiten rond omgevingsplannen) door de gemeenteraad moeten worden besproken, beoordeeld en besloten. Het voorgenomen project van Staatsbosbeheer vraagt op onderdelen een **wijziging van het bestemmingsplan** (een deel van de grond het landbouw als activiteit en moet worden omgezet naar natuur). Logischerwijze zal het plan dus sowieso ook aan de gemeenteraad moeten worden voorgelegd.

Deelconclusie 8: op lokaal politiek niveau is nadrukkelijk afgesproken dat plannen die in strijd zijn met het LOP ter advies of besluitvorming aan de gemeenteraad worden voorgelegd.

Daarnaast heeft de gemeente West Betuwe in 2021 een nieuw **erfgoedbeleid** vastgesteld (zie paragraaf 5.1.) en moet de gemeente West Betuwe vanaf 1 januari 2024 zich ook houden aan de nieuwe spelregels van de nieuwe (nationale) **Omgevingswet**, waarin bijvoorbeeld veel meer waarborgen zijn opgenomen over participatie. De wethouder van West Betuwe heeft in de pers overigens al aangegeven dat het bosplan alleen bekeken zal worden als er **draagvlak in de omgeving** is.

2.3. Beleid van de provincie Gelderland

De provincie Gelderland voert (wel) actief beleid om meer bomen aan te planten. De provincie verstrekt bijvoorbeeld subsidies aan beheerders voor het beheer van bos (via het rijk gefinancierd). Echter, beleidsmatig gezien wil de provincie op graslanden waar beperkt biodiversiteit is alleen bomen aanplanten, onder de nadrukkelijke voorwaarde dat alternatieve inrichtingsmaatregelen geen soelaas bieden voor het vergroten van de biodiversiteit. De provincie wil in het kader van het Gelders Natuur Netwerk circa 1.200 hectare laten aanplanten. Terreinbeheerders mogen voorstellen indienen en ook Staats bosbeheer heeft dergelijke voorstellen opgesteld voor enkele honderden extra hectares bos in Gelderland. Wat de provincie betreft kunnen terreinbeheerders er ook voor kiezen om bos te laten ontstaan door graslanden te laten verruigen. Ook is het realiseren van half open bossen bespreekbaar, dat is eveneens goed voor de biodiversiteit (aldus de [Provincie Gelderland in het Uitvoeringsprogramma Bomen en Bos](#) uit 2020).

Opmerkelijk is dus dat de provincie Gelderland bepaalt dat (1) de aanplant van een half open bos de biodiversiteit doorgaans verbetert en (2) het vol zetten van graslanden met bomen uitsluitend toegestaan is als alternatieve inrichtingsmaatregelen (zoals het aanplanten van een half open bos of het aanleggen van poelen) geen soelaas bieden voor het vergroten van diezelfde biodiversiteit. Anders gezegd: de provincie wil dat terreinbeheerders die bomen op graslanden willen aanplanten, eerst een half open bos moeten realiseren; ze moeten dan kijken wat dat met de biodiversiteit doet, dat goed evalueren en alleen als de biodiversiteit dan onvoldoende verbeterd is, pas dan kan de aanplant van een bos worden overwogen.

In juni 2023 presenteerde de provincie Gelderland een [nieuw coalitieakkoord](#). Het nieuwe politieke bestuur wil doorgaan met het lopende beleid om de biodiversiteit te versterken buiten natuurgebieden, met bijvoorbeeld ecologisch verantwoord bermbeheer en vergroenen van bedrijventerreinen en steden. Ook wil het nieuwe provinciebestuur doorwerken aan het plan voor meer bomen en bos in Gelderland. Echter, daarbij wordt nadrukkelijk aangetekend dat nieuwe boomgebieden en bossen geen natuurstatus zullen krijgen en waar mogelijk gecombineerd moeten worden bijvoorbeeld als onderdeel van nieuwe woonwijken en productiebos. Gelderland wil dus niet (meer) investeren in uitbreiding van natuurgebieden.

Het nieuwe provinciebestuur geeft juist wel aan dat het cultureel erfgoed goed zichtbaar moet zijn. Je moet kunnen zien hoe de Gelderse streken en landschappen zich hebben ontwikkeld en ontwikkelen. Denk bijvoorbeeld aan het coulisselandschap, dat moet behouden blijven. Tot slot vraagt het nieuwe provinciebestuur om meer participatie. De provincie wil het landschapsbeheer goed regelen en mogelijk maken met betrokken inwoners, agrarische ondernemers, vrijwilligers, zorggroepen en anderen met hulp van partijen als Instituut voor natuureducatie en duurzaamheid en Stichting Landschapsbeheer Gelderland.

Deelconclusie 9: het voorgenomen plan voor bosaanplant is (ook) in strijd met het provinciale beleid, dat stelt dat het vol zetten van open graslanden met bomen uitsluitend is toegestaan als alternatieve inrichtingsmaatregelen geen soelaas bieden voor het vergroten van de biodiversiteit. Het nieuwe provinciebestuur pleit voor behoud van cultuurhistorische waarde van het landschap, meer participatie bij gebiedsontwikkeling en wil niet (meer) investeren in nieuwe natuurgebieden.

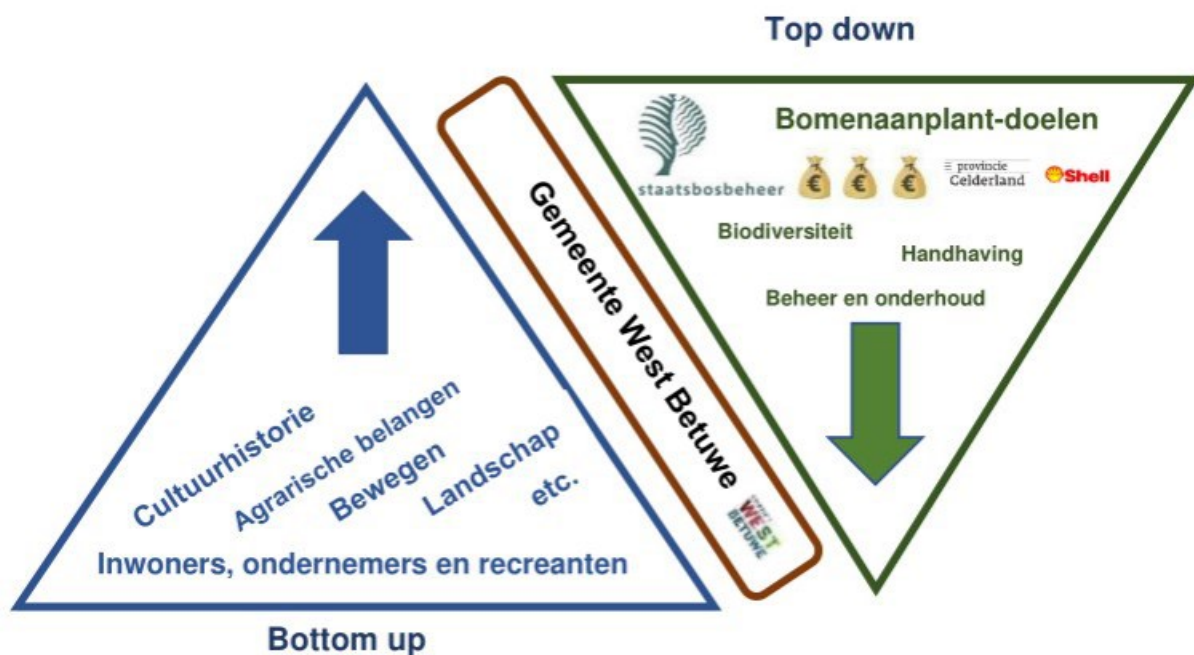
2.4. De dynamiek tussen lokale en nationale belangen

Kort samengevat schuiven overheden en organisaties op landelijk en provinciaal niveau heen en weer met plannen, doelstellingen, aantallen en strategieën rond de aanplant van nieuwe bomen en bossen. **Top-down** wordt er gestuurd op nationale targets en worden er ook budgetten beschikbaar gesteld. Budgetten enerzijds van de rijksoverheid (al dan niet via de provincie), maar ook uit private bron, zoals de bomendeal van Shell met Staatsbosbeheer (daarover later meer). Echter, bosaanplant vindt per definitie altijd lokaal plaats, met alle dynamiek, invalshoeken, randvoorwaarden en lokale belangen die daarbij aan de orde zijn.

Lokaal komen de belangen van inwoners, ondernemers en recreanten naar voren. Zij kijken **bottom-up** naar de plannen, lokaal spelen ook de belangen van cultuurhistorie en landschap. En ondernemers hebben bijvoorbeeld agrarische belangen. Bossen kunnen namelijk ook nieuwe vogelkolonies aantrekken, waarmee lokale boeren geconfronteerd kunnen worden met kolonies roeken en kraaien.

De **gemeente West Betuwe** vormt als eerste overheid een schakel tussen die top-down en bottom-up bewegingen. De gemeente moet namelijk een **omgevingsvergunning** afgeven. Of anders gezegd: de gemeente West Betuwe bepaalt of er wel of niet een bos komt in De Steendert. Schematisch ziet deze mangel er als volgt uit:

Het landschapsonwikkelingsplan (LOP) is recent door de gemeente opnieuw vastgesteld en dit LOP is leidend voor de **besluitvorming van de gemeenteraad**. De gemeenteraad van West Betuwe heeft daarbij onlangs bedongen dat afwijkingen van het LOP door de gemeenteraad zelf moeten worden besproken, beoordeeld en besloten. Daarnaast heeft de wethouder in de pers aangegeven dat het bosplan alleen in behandeling zal worden genomen als er **draagvlak in de omgeving** is.

Deelconclusie 10: Uiteindelijk hakt de gemeenteraad van West Betuwe een knoop door over het plan, de gemeenteraad beslist over een omgevingsvergunning.

3. Geschiedenis van De Steendert

Als je kijkt naar grootschalige ingrepen in het landschap, zoals het aanleggen van nieuwe woonwijken, wegen, spoorlijnen, maar ook bosaanleg, dan moet je eigenlijk eerst goed kijken naar de geschiedenis van het gebied. Natuurlijk is niet het streven om Nederland precies te houden hoe het is of ooit was, de mens ontwikkeld zich ook verder en soms moet er ruimte zijn voor vernieuwing of is er simpelweg echt een maatschappelijke noodzaak aan de orde. Maar veranderingen moeten wel passen bij de aard en schaal van het gebied.

Staatsbosbeheer benadert de voorgenomen ingreep in het landschap van West Betuwe met name vanuit de nationale doelstellingen rond bomenaanplant en hun eigen opinie over biodiversiteit. Wat betreft cultuurhistorie maakt Staatsbosbeheer alleen een referentie aan een vindplaats van Romeinse activiteiten. Maar dit gebied heeft natuurlijk veel meer meegemaakt en is ook onderdeel van de Betuwse cultuur. In dit hoofdstuk kijken we naar de geschiedenis van het gebied zelf, de mensen die er al duizenden jaren wonen en in het bijzonder de impact van de ruilverkaveling.

3.1. Terug in de tijd

Al meer dan 15 miljoen jaar stroomt de Rijn door dit gebied en heeft deze rivier talloze komgronden gevormd. In de komgebieden, wat verder gelegen dan de rivierloop, kwam het water tot rust en kon slib rustig bezinken. In miljoenen jaren tijd leidde dit tot een dikke, zware komkleilaag. Andere delen van Nederland hebben juist een kenmerk van zandgrond (zoals De Veluwe) of veengrond (oude moerasgebieden zonder grote rivier in de buurt). Nederland is wat dat betreft zeer afwisselend van landschap en het beleid is erop gericht dit landschap te koesteren. Het landschapskarakter van de komgrond is **open met schaarse bebouwing**. De zware klei gronden waren en zijn vaak in gebruik als grasland. Als grond ongeschikt was voor de landbouw dan werden er grienden aangelegd (kleine natte bossen met bijvoorbeeld wilgen), soms ook een kleinschalig populierenbosje voor geriefhout. Maar oorspronkelijk waren hier dus nooit bossen, zoals op de Veluwe of op de zandgronden van Brabant.

Natuurgebied De Steendert is zo'n 90 hectare groot. Historisch gezien was dit een lastig gebied om landbouw te bedrijven, omdat laaggelegen komgronden vaak nat en moeilijk te bewerken zijn. Deze gebieden zijn daarom in de Betuwe vooral in gebruik als open weidegronden, hooiland, vaak vind je er ook eendenkooien. De grond van De Steendert is bij droogte keihard, vandaar ook de naam, die steenhard betekent.

Locatie van De Steendert, tussen Est, Wadenhoijen en Ophemert

In het gebied van De Steendert zijn archeologische resten gevonden uit de **Romeinse tijd**. Er was dus al bewoning in dit gebied meer dan 2.000 jaar geleden. Zo werd er in De Steendert een Romeins-inheemse waterput [aangetroffen](#), in de vorm van een hergebruikte wijnton. De duigen van de wijnton waren gemaakt van hout van een zilverspar, de hoepels waren van wilgentenen. Ook werden er scherven en enkele botten gevonden.

Bij nader onderzoek bleek een stuk hout een deel van een schrijfplankje te zijn, van een zogeheten codex duplex of van een buitendeel van een codex triplex. Delen van de tekst op het plankje bleken leesbaar. Het schrijfplankje, ook wel de Tabula cerata van Est/ De Steendert genoemd, is een schriftelijk stuk van Lucius Iunius Norbanus. Het was een chirographum (oorkonde, waarbij de tekst tweemaal op één blad werd geplaatst en de beide teksten van elkaar werden gescheiden), waarin hij verklaart de somma van vijfduizend vijftien sestertiën schuldig te zijn voor de koop van negen koeien en nader te zijn overeengekomen (pactum) dit bedrag te betalen in het winterkamp van de Legio prima Minervia op de eerste idus van februari tijdens het consulaat van Petilius en Fabricius. Dit stuk was dus een juridisch stuk en geen brief. De koper heeft dit stuk de verkoper ter hand gesteld als diens bewijs van recht op betaling

Bij de boerderijen en de dorpen in dit gebied lagen vruchtbare gronden, die zeer geschikt waren voor akker- en weidebouw, fruitteelt en bomenkwekerij. In de 14de eeuw is al sprake van boomteelt in de Betuwe. En in de 16de eeuw kwam de boom- en fruitteelt volop voor. Aan het begin van de **Late Middeleeuwen** waren de gebieden dicht bij de nederzettingen en de lagere delen van de oeverwallen ontgonnen. De komgebieden waren echter vaak nog grote moerassige laagten.

De kavelkaart van De Steendert hieronder komt van de website hisgis.nl en is uit **1832**.

Kavelkaart van De Steendert in 1832

De eigendomssituatie en het gebruik van de percelen was eeuwenlang buitengewoon divers kleurrijk, er werd volop gehandeld en verpacht in grond en percelen. Op die manier waren gronden in handen van vermogende inwoners en bijvoorbeeld kerken, vaak ook partijen uit andere streken. Meestal konden lokale boeren de grond dan weer pachten en bewerken. De

overgang van stroomruggen naar de komkleigebieden (kommen) was tot halverwege de twintigste eeuw niet zo strak. De laaggelegen gebieden binnen de overgangszone tussen kom en oeverwal werden als gemeenschappelijke hooi- en weidegronden gebruikt. Dit kan worden afgeleid uit het voorkomen van toponiemen met het bestanddeel 'koppel', 'made' of 'weide'. De laagst gelegen gebieden in de kom werden aangeduid met 'veld'. Deze gebieden waren in de Vroege Middeleeuwen nog niet ontgonnen en werden gebruikt voor hout- en rietwinning, jacht, visserij en extensieve beweiding. Gebieden met toponiemen waarin 'broek' voorkomt, vormden de laagste en moeilijk te ontwateren gebieden.

Rond circa 1850 stonden er op diverse kleine (losse) percelen in De Steendert bomen, dit was vooral bedoeld voor **geriefhout**. Geriefhoutbosjes en andere beplantingsvormen met hakhout dienden om hout te leveren voor de verkoop of voor dagelijks gebruik rondom en in de boerderij. Die bosjes werden gewoonlijk van het akkerland gescheiden door een sloot, hek of afrastering, om te voorkomen dat vee erin kon komen. [Geriefhoutbosjes](#) komen zowel op natte als op droge gronden voor. Eens in zeven tot tien jaar kaptten boeren het hout. Ze gebruikten het voor heel veel doeleinden op het erf. Dun hout diende als brandhout, esenhout voor gereedschapsstelen, elzen voor bonenstaken en eiken voor palen en bouwhout. Eikenhakhout leverde bovendien run, een grondstof voor leerlooierijen. De komst van het gasfornuis maakte het kappen en knotten voor eigen gebruik overbodig. Voor andere toepassingen werden ook andere materialen gebruikt of ging men het hout eerst bewerken in werkplaatsen en fabrieken. Dit waren dus ook geen natuurbossen, maar kleine losse boompercelen waar bomen maar relatief kort stonden.

Topografische kaart uit 1850 (van www.topotijdreis.nl)

Rond **1850** nam in het buitengebied de fruitteelt een grote vlucht in de Betuwe, vooral omdat de handel- en transportmogelijkheden toenamen. Menig akker en perceel voor geriefhout maakte toen plaats voor een hoogstamboomgaard. De bodem van de stroomruggen was geschikt voor kersen, appels en peren. Op de lagere, nattere delen (zoals ook de komgronden) stonden in de regel pruimen en stoofperen.

Onderstaande kaart is uit **1870** (circa 150 jaar geleden).

Kaart van De Steendert uit 1870 (Bonneblad)

Je ziet dus dat in relatief korte tijd de meeste percelen geriefhout in 1870 verdwenen waren en plaats hadden gemaakt voor intensievere akkerbouw, fruitteelt en veeteelt.

Rond **1890** staat er nog maar op 1 perceel in De Steendert bomen.

Topografische kaart uit 1890 (van www.topotijdreis.nl)

Dit landschapsbeeld verandert nauwelijks tot en met de jaren '30. In de **Tweede Wereldoorlog** verdwenen bijna alle bomen uit de Betuwe. Er was tekort aan alles, de winters waren koud. De gemeente en landeigenaren gaven de inwoners toestemming om de resterende bomen in het gebied te rooien en te gebruiken als brandstof om de huizen te verwarmen. Na de oorlog

werd de landbouw stapsgewijs intensiever op de komgronden en ook steeds meer gericht op fruitteelt. Op de meeste plekken kwamen de laatste kleine bosjes (voor geriefhout) niet terug. Onderstaande kaart toont de situatie in **1960**. In die periode was de Betuwe nog een zeer arm gebied, met nauwelijks verharde wegen, weinig inwoners, groot verschil tussen arm en rijk. De bomen waren grotendeels verdwenen uit het landschap, uitgezonderd de wilgen langs de sloten.

Topografische kaart uit 1960 (van www.topotijdreis.nl)

Vanaf 1960 stelde de rijksoverheid een rooipremie voor hoogstamboomgaarden in, om een efficiëntere, economisch meer rendabele laagstamteelt te stimuleren en zo de productiviteit te verhogen. Die maatregel leidde het einde in van veel van de hoogstamboomgaarden. Maar daarvoor in de plaats kwamen nog veel meer fruitpercelen. Het landschap in De Betuwe wordt nu vooral gekenmerkt door grotere grasvlakten en fruitpercelen. Hieronder de kaart uit **1995**.

Topografische kaart uit 1995 (van www.topotijdreis.nl)

Bij de ruilverkaveling in de jaren '80 werd het landschap compleet opnieuw ingericht. Het groen tussen de kleine percelen verdween, dit werd als een soort kwartetspel verplaatst naar een klein aantal nieuwe natuurgebieden, zoals De Steendert. Veel meer informatie hierover staat in paragraaf 3.3. Belangrijk is te constateren dat:

1. Er al sinds mensenheugenis **geen natuurbos** in De Steendert is geweest.
2. Dat er in een grijzer verleden wel kleine losse bospercelen voor geriefhout waren, maar deze **nooit een aaneengesloten** karakter hadden en altijd maar enkele tientallen meters breed/lang waren.

Deelconclusie 11: in de afgelopen 15 miljoen jaar heeft er nooit een aaneengesloten bosgebied in het open komlandschap van de Betuwe bestaan. Kenmerk van de komgronden is juist de openheid van het gebied, inclusief de flora en fauna die daar al miljoenen jaren aanwezig is. Er waren wel kleinere percelen met wat jonge bomen, deze hadden altijd het karakter van geriefhout (voor dagelijks gebruik).

3.2. Over de cultuur van de mensen in De Betuwe

De westelijke kant van de Betuwe was altijd vrij matig ontsloten geweest, het meeste verkeer naar de rest van Nederland moest vroeger per boot of pont. Het gebied tussen Culemborg, Tiel, Waardenburg en Gorinchem vormde logistiek en cultureel gezien van oudsher eigenlijk een **groot eiland**. In het gebied heerste vooral armoede en de maatschappelijke opkomst (economische welvaart en sociaal welzijn) ging veel trager dan in de rest van Nederland. De Betuwe was ook relatief dun bevolkt, dorpen waren heel klein.

Vanaf **1868** was er een eerste spoorverbinding, maar gewone, arme inwoners maakten daar nauwelijks gebruik van. Heel veel mensen verlieten bijna nooit in hun leven hun dorp of boerderij. Het geïsoleerde leven maakte de cultuur en mentaliteit van de inwoners buitengewoon **autonoom** en ook wat **eigenwijs**. Pas tegen **1940** werden de eerste bruggen aangelegd (wat nu de A2 is), maar dat was vooral om verkeer van noord naar zuid en andersom te brengen in Nederland, Betuwanaren zelf hadden doorgaans geen auto, zeker niet vlak na de oorlog.

Tot en met de **jaren '60** was het westelijk deel van De Betuwe maatschappelijk gezien een achtergesteld gebied, met een armoedige bevolking, onverharde wegen, gebrekkig onderwijs, weinig zorgvoorzieningen en feodaal eigendom. In dorpen en stadjes kwamen wel industrieën op, zoals steenfabrieken en meubelmakerijen, maar de sociale en economische situatie voor de meeste inwoners was vrij hard en meedogenloos. Bestuurlijk gezien was de Betuwe versnipperd over hele kleine plattelandsgemeenten. Bijna ieder dorp had daarmee zijn eigen culturele en maatschappelijke bubbel, dat zat ook sterk in de genen van mensen. Om maar een treffend beeld te schetsen: tot in de jaren '70 liep je zo het spreekwoordelijke toneel van **Swiebertje** op als je in de Betuwe kwam. Veel straten waren onverhard, de meeste inwoners nauwelijks opgeleid.

Pas in de loop van de **jaren '70** kwam er iets meer welvaart in het gebied. Inwoners gingen verder dan hun eigen dorp werken. Er kwamen meer bruggen en verbindingen, maar het achterland bleef relatief geïsoleerd. De opgekomen industrialisatie in stadjes als Tiel, Culemborg en Geldermalsen liep echter in diezelfde periode spaak; sectoren als textiel, steenfabricage, sigaren en meubelmakerij, ze verdwenen allemaal naar lage lonen landen. Zelfs de fruitfabriek in Tiel ging in de jaren '90 dicht. Er ontstond daardoor werkloosheid en verval in die stadjes. Eind van de 20-e eeuw was het economisch gezien vooral vergane glorie in de Betuwe. Pas na de eeuwwisseling nam de welvaart in het gebied weer toe, vooral door het grote aantal forenzen dat in het gebied kwam wonen.

Die autonomie en eigenwijsheid kenmerkt nog steeds de huidige Betuwanaren. Dat zit nog steeds in de genen van het gebied. Hoewel het gebied inmiddels goed ontsloten is en je in een relatieve wip zo in grotere steden zit als Utrecht, Den Bosch, Gorinchem en Arnhem, zoeken inwoners uit de Betuwe nog steeds hun rust in hun eigen gebied. Inwoners uit de Betuwe dragen minder hun trots uit naar buiten, zoals Friezen met hun vlaggen, Limburgers met hun vlaaien of bijvoorbeeld Brabanders met hun carnaval. Maar de trots op hun eigen gebied is groot, de behoefte om dat collectief breed uit te dragen is echter minder aanwezig. Dat maakt De Betuwe ook **minder herkenbaar** voor de rest van Nederland. Veel verder dan “Flipje” en bloesemtocht of fruitcorso als associatie komen de meeste mensen niet, de rest van Nederland kent de cultuur en geschiedenis van De Betuwe maar matig.

Opvallend is dat ook in de **lokale politiek** de laatste jaren een stevige omslag te zien is. Lokale partijen die het lokaal belang voorop stellen krijgen van de kiezer veel stemmen in de gemeenteraden. De inwoners uit het gebied lijken zich meer te associëren met lokaal belang, dan met nationale belangen. Dit sluit aan bij het **“eigenwijze karakter”** van de Betuwanaren.

Deelconclusie 12: hoewel dit niet zo op de voorgrond komt en maar relatief beperkt gedocumenteerd is, hebben de inwoners van de Betuwe een heel eigen cultuur en karakter. Typerend daarin zijn zelfredzaamheid en eigenwijsheid. Dat kwam ook terug in het oude landschap, met vele kleinschalige agrarische percelen.

3.3. Impact van de ruilverkaveling

Aan het eind van de 19e eeuw werd men zich er in Nederland van bewust dat het droevig gesteld was met de verkavelingstoestand. Processen zoals demografische druk, landtekort, opkomst van kunstmest, stijgende pachtprizen en productspecialisatie hadden tot schaalverkleining geleid. Nederlandse boerenbedrijven hadden vaak veel kleine percelen, die zelden aan elkaar lagen. Dat kostte vervoerstijd en bemoeilijkte mechanisering. Ook ging veel land verloren aan wegen en landscheidingen. Alhoewel slimme kavelruil tussen private eigenaren altijd al plaatsvond, was de rol van de overheid tot dan toe uitermate beperkt. De enige rol die de overheid sinds de middeleeuwen had was het correct administreren van het bezit, zodat de belastingen juist geïnd konden worden. De Nederlandsche Heidemij en de Vrijzinnig-Democratische Bond zetten het onderwerp van ruilverkaveling eind 19e eeuw op de politieke agenda.

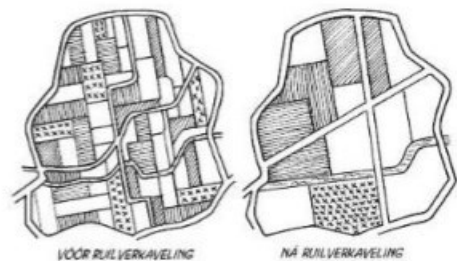

De overheid liet het eerste instantie aan de Nederlandsche Heidemij over om, gesteund door een subsidie, een propagandacampagne te voeren om zo ruilverkavelingen op vrijwillige basis

van de grond te krijgen. Op deze manier lukte het om de eerste echte ruilverkaveling tussen **1913 en 1920** plaats te laten vinden in de Ballumer Mieden op Ameland. Het aantal percelen ging daar van 3.659 naar 500. Andere succesvolle projecten volgde, zoals Dalfsen (1918-1924) en Gieten (1918). Maar het ging niet overal even goed. In 1919 liep een ruilverkaveling in de Noordlaarder Made in het oosten van de Oostpolder te Noordlaren stuk op de aanhoudende tegenwerking van één van de eigenaren.

Voedselschaarste in de Eerste Wereldoorlog zorgde er uiteindelijk voor dat de overheid zich actiever ging bemoeien met de agrarische sector. Niet alleen op het terreinen als kwaliteitscontrole via proefstations en door opzetten van agrarisch onderwijs, maar ook door het stimuleren van het verhogen van landbouwopbrengsten en verlaging van de productiekosten. Ruilverkavelingen vonden eerst geheel op vrijwillige basis plaats, er was geen wettelijke basis die er voor zorgde dat projecten ook door kon gaan als een minderheid tegen was of niet mee wilde doen. Het ontwerpen van een wet was echter niet eenvoudig omdat het inging tegen de heersende opvattingen van contractvrijheid en eigendomsrecht. Er moest immers land 'onteigend' worden. Voorstanders van ruilverkaveling wezen er echter op dat men na de onteigening ook weer land terug kreeg. Uiteindelijk werd in **1924** Wet op de Ruilverkaveling een wettelijke basis verleend aan de ruilverkavelingen. De belangstelling van boeren was beperkt, onder andere door de hoge kosten.

Het zou tot na de crisis van de jaren dertig en de Tweede Wereldoorlog duren voordat er krachtiger werd ingezet op ruilverkaveling. Voor die tijd waren er al wel een aantal voorbeelden van grootschalige verkaveling zoals de IJsselmeerpolders en in heideontginningsgebieden. Uiteindelijk zou tussen 1 januari **1950** en 31 december **1995** circa 1,8 miljoen hectare landbouwgrond betrokken zijn bij ruilverkavelingsprojecten. Ter vergelijking: het areaal landbouwgrond bedroeg in 1995 circa 2,3 miljoen hectare. Bijna 80% van het Nederlandse agrarische landschap ging dus op de kop. Bij de ruilverkavelingen werden sloten en landweggetjes verlegd en andere afscheidingen tussen percelen, zoals heggen, houtwallen en bomenrijen, opgeruimd. Nieuwe, verharde wegen en slimmere waterwegen kwamen ervoor in de plaats.

Het aantal kavels per bedrijf en de kavelgrootte veranderde behoorlijk. Waar in **1950** de kavels gemiddeld nog 2,5 hectare besloegen, was in 1990 de gemiddelde kavelomvang toegenomen tot gemiddeld 5 hectare. In 2008 was de gemiddelde kavelgrootte Daarna nam de omvang weer iets af, naar 4,3 hectare in 2008. Het gemiddeld aantal kavels per bedrijf nam af van 4,5 in 1950 naar 3,3 in 1979, om vervolgens te stijgen naar 6,2 in 2008. De stijging van het aantal kavels is een gevolg van de afname van het aantal bedrijven en schaalvergroting bij de overblijvende bedrijven. In 2000 waren er nog 97.400 land- en tuinbouwbedrijven in Nederland. In 2021 was het aantal afgenomen tot 52.100, een daling van 46% in 21 jaar. In 2000 hadden land- en tuinbouwbedrijven gemiddeld 20 hectare cultuurgrond. In 2021 was dat gemiddelde 35 hectare geworden, een stijging van bijna 75%.

De ruilverkaveling in het gebied West-Betuwe verliep in eerste instantie vrij moeizaam. In de **jaren '70** werd geconstateerd dat ongeveer 20% van het ruilverkavelingsgebied Avezaath-Ophemert, groot 7.000 hectare, uit boomgaarden bestond. De aanwezigheid van de vele fruitteeltbedrijven bemoeilijkte de ruilverkaveling, omdat fruitteelters onderling zeer verschillende wensen hebben. Ook moest er een aanzienlijk aantal boerderijen worden verplaatst.

Stapsgewijs werd in de jaren '80 in het gebied Avezaath-Ophemert dan eindelijk de ruilverkaveling uitgevoerd. Daarbij werd het bestaande agrarische landschap ruw omgegooid, ook met een flinke impact op de natuur. Immers, heel veel erfafscheidingen, slootjes, weggetjes en houtwallen verdwenen in dat proces. Om die reden werd in de verkavelingsplannen ook rekening gehouden met natuur en bleven er percelen en gebieden als het ware "over" voor de natuur. De Steendert was daarvan één van de belangrijkste gebieden. Bij de definitieve ruilverkaveling in de jaren '90 De Steendert uitgezonderd van actieve landbouw om natuur in de Betuwe nog de ruimte te geven. Daarmee kon men ook elders natuur opgeven voor grotere landbouwpercelen. Dit was dus een soort compensatie actie. Maar het ging niet alleen om een soort kwartetspel met natuurgrond, De Steendert werd ook aangewezen om het cultuurlandschap (zoals van voor de ruilverkaveling) nog zichtbaar in stand te houden. Als een plek waar de kleine verkaveling uit het verleden, de landschapselementen en het ruige agrarische werk op de komgronden nog zichtbaar was. Staatsbosbeheer werd eigenaar van dit nieuwe natuurgebied.

In 1980 zag het gebied er nog zo uit:

De Steendert in 1980

Deelconclusie 13: de ruilverkaveling had een enorme zichtbare impact op het landschap in het gebied. De Steendert werd om twee redenen buiten de ruilverkaveling gehouden: ten eerste om plek te geven aan natuur (die elders verdween, dit was dus een compensatie maatregel). En ten tweede om nog een klein stukje van het landschap te bewaren zoals het vroeger was.

3.4. Vorming van het huidige natuurgebied De Steendert

Midden jaren '90 kwam de ruilverkaveling in een stroomversnelling. Eerst was er een forse crisis in 1995 met het stijgende water in de Waal. De evacuatie van het Rivierenland is een van de grootste evacuaties uit de recente Nederlandse geschiedenis. Op 31 januari 1995 en in de dagen daarna werden 250.000 mensen en 1 miljoen dieren, variërend van vijf dagen tot twee weken, verplicht uit grote delen van het Gelderse rivierengebied geëvacueerd vanwege de gevaarlijk hoge waterstand van de rivieren. In de jaren daarna werd er versneld gewerkt aan de veiligheid van het gebied en werden de dijken fors opgehoogd.

Om beter voorbereid te zijn op toekomstig hoogwater werd er al in 1995 verschillende projecten versneld gestart. Het Deltaplan Grote Rivieren was het bekendste project waarin de beleidslijn Ruimte voor de Rivier een belangrijke rol speelt. Niet alleen het verhogen en versterken van dijken was belangrijk, maar de rivieren moesten ook 'speelruimte' hebben. Zo werden ook uiterwaarden uitgediept, obstakels verwijderd en dijken verlegd. Voor de dijkophogingen was veel grond nodig. De nieuwe eigenaar van natuurgebied De Steendert (Staatsbosbeheer) had hier een mogelijkheid om nieuwe inkomsten te genereren en werk met werk te maken. Op De Steendert werden om die reden twee plassen uitgegraven. Daarbij werd vooral klei gewonnen, dit waren dus geen zandafgravingen. De klei ging naar de dijkverzwaring in de buurt, de nieuwe waterruimte was voor de vogels. Let wel: de hoofdreden (aanleiding) voor het aanleggen van die plassen was dus dat er grond (klei) verkocht kon worden, maar tegelijkertijd kwam het ook mooi uit om ruimte te geven aan weide- en trekvogels.

Rond 1998 waren de werkzaamheden gereed en de twee plassen klaar. Wens was toen vooral om een open fourageerplek voor ganzen en trekvogels te maken, zodat omliggende landbouwgronden minder last zouden hebben van diezelfde vogels.

Zicht op de poldermolen

De poldermolen werd in 1888 gebouwd op een plek waar nu (vlakbij) een grote afvalberg ligt en een nieuw hoog viaduct van de Betuwelijn. In 2010 werd deze monumentale molen naar De Steendert verplaatst, dat leverde een win-win situatie op. De monumentale molen kon het gebied drassig houden, want dat vinden de vogels fijn. Het water in de kwelplas (4 hectare) wordt naar een hoger gelegen voorraadplas (3 hectare) gepompt. De poldermolen zorgt voor de bemaling tussen kwelplas en voorraadplas en de (hogere) voorraadplas heeft uitlaten die het water weer in het natuurgebied sturen.

Deelconclusie 14: de aanleg van de plassen in natuurgebied De Steendert had eerst en vooral een economische aanleiding (verkoop van kleigrond voor aanleg dijken). Hiermee kon wel werk met werk gemaakt worden en kon Staatsbosbeheer een nieuw uniek nat natuurgebied in het komgebied creëren.

4. Financiële prikkels in dit project

Overheden beperken de laatste jaren het verstrekken van automatische subsidies en ze stimuleren natuurorganisaties in Nederland dat ze financieel gezien “meer hun eigen broek moeten ophouden”. Politiek Den Haag zegt: “Ga nou maar eens geld verdienen met die natuur! Houtkap, recreatie, probeer eens wat meer te doen dan met je verrekijker in de hoek staan toekijken!”. Staatsbosbeheer is daardoor de laatste jaren zelf een zoektocht gestart naar alternatieve inkomstenbronnen. Dat is voor een deel ook een interne overlevingsactie, want als deze operatie niet slaagt moet er flink gesneden worden in de eigen organisatie.

Het aloude en interessante adagium met financiering is “**Wie betaalt bepaalt**”. Hoewel Staatsbosbeheer dus zelf een plan lijkt te initiëren, zijn juist de financiële prikkels op de achtergrond leidend en bepalend voor de planvorming.

4.1. Shell financiert bosaanplant

In 2021 sloot het management van Staatsbosbeheer een **lucratieve deal met Shell**, het internationale oliebedrijf met een jaarlijkse winst van € 20 miljard (in 2022: meer dan € 50 miljard). Wat is de deal? Shell investeert 17,4 miljoen euro in Staatsbosbeheer. Die moet daarvoor in ruil de komende 12 jaar 5 miljoen bomen planten. Bij het lanceren van deze maatregel was de communicatie dat er bomen vooral zouden worden geplant op de lege plekken in bestaande bossen. Die zouden ontstaan door de essentaksterfte. Zijn dat dan eigenlijk nieuwe bomen? Het lijkt eerder een plan voor herbeplanting! Experts kwalificeerden deze deal tot een vorm van greenwashing (anders gezegd: een misplaatste reclameactie). In februari 2022 werd de actie 'Samen planten we bomen' van Staatsbosbeheer en Shell uitverkozen tot winnaar van de **Vieze Verkiezing** van Greenpeace, als meest brutale fossiele reclame van het jaar.

Waarom is die **deal** nou zo **omstreden**? Ten eerste speel bos in Nederland maar een hele kleine rol in de klimaatdoelen. Bomen nemen natuurlijk CO₂ op, wat meer dan grasland per vierkante meter. Het planten van nieuwe bomen kan dus een middel zijn om CO₂ op te vangen en langere tijd vast te leggen. Maar doel achter dit soort deals is dat Shell langere tijd (fossiele) olie kan blijven oppompen. En dat is eerlijk gezegd niet goed voor het klimaat. En gaat het hier trouwens wel om nieuwe bomen? Want volgens de eigen communicatie van Staatsbosbeheer is een belangrijk zoekgebied voor de deal met Shell de lege plekken in bestaande bossen door recente bomensterfte. Voegen we dan netto eigenlijk iets toe voor het klimaat?

De deal is ook omstreden omdat de winst van Shell door de recente geopolitieke crisis en de daaropvolgende energiecrisis extreem is gestegen. In 2022 draaide Shell een jaarwinst van **meer dan € 38 miljard** (normaal is dat gemiddeld ongeveer € 15 miljard). Het geld klotst spreekwoordelijk over de plinten in de bestuurskamer van Shell. En dan is een deal met Staatsbosbeheer van een paar miljoen ineens een relatieve futiliteit, terwijl dit voor Staatsbosbeheer een belangrijke financieringsbron is. Deze asymmetrische financiële verhouding leidt tot een **perverse financiële systeem prikkel**, waarbij een landelijke natuurorganisatie wild om zich heen gaat plannen om snel bomen in de regio te planten. Deze dynamiek is verborgen voor velen, maar het drijft nationale organisaties wel een kant op met een potentieel significante impact op het lokale landschap.

Staatsbosbeheer claimt dat voor de aanleg van het bos in De Steendert geen beroep zal worden gedaan op de Shell-middelen. Maar inzicht daarin geven doen ze niet en Shell claimt simpelweg dat voor ieder geplante boom (door Staatsbosbeheer) financiering beschikbaar is. Formeel stelt Staatsbosbeheer dat de financiering van de kosten voor het plan voor De Steendert pas ingeregeld wordt als het plan echt klaar is en doorgaat. En dat ze (pas) dan subsidies en andere externe financiering zullen inregelen. Dat doet Staatsbosbeheer achter gesloten deuren, op projectniveau ontsluiten ze geen openbare informatie over financiering. Het valt dus niet uit te sluiten dat Shell straks weldegelijk dit plan gaat mede-financieren.

4.2. Ook het rijk financiert bosaanleg via provinciale subsidie bosaanplant

Veruit de grootste financiering van dit plan zal gebaseerd zijn op een subsidie van de **provincie Gelderland**. De provincie ontvangt hiervoor weer een rijksbijdrage (via het nationale provinciefonds). De provincie Gelderland heeft een subsidieregeling voor de aanleg van nieuw bos buiten het Gelders Natuurnetwerk. De Steendert is vooralsnog geen onderdeel van het Gelders Natuurnetwerk en komt dus mogelijk in aanmerking voor deze regeling. De subsidie voor functieverandering bedraagt 100% van de waardevermindering. De provincie bepaalt de waardedaling op basis van taxatiewaarden van de grond vóór functieverandering (landbouwgrond) en ná functieverandering en inrichting bos. De subsidie voor aanleg van nieuw bos bedraagt 100% van de subsidiabele kosten met een maximaal bedrag van € 15.000 per hectare. Voor 37 hectare zou dat maximaal uit kunnen komen op € 555.000. Een deel van De Steendert heeft nog agrarische bestemming. Ook zijn er andere subsidie maatregelen van de provincie Gelderland. Deze staan echter wel onder druk, het nieuwe provinciebestuur (2023) heeft aangekondigd de subsidie voor Natuur en Landschap te gaan herzien.

Deelconclusie 15: Staatsbosbeheer wil boomaanplant doelen realiseren en gebruikt daarvoor een combinatie van publieke middelen en mogelijk een perverse prikkel uit omstreden en lucratieve deal met Shell.

5. Cultuurhistorische waarden in De Steendert

De Poldermolen is een windmolen van het type grondzeiler. Hij werd in **1888** gebouwd op de plaats van de in 1887 afgebrande molen aan de Lingedijk 131 in het dorp Wadenoijen. Al sinds de jaren '80 werd gesproken over verplaatsing van de molen die in de loop der jaren steeds meer in ingeklemd was geraakt tussen wegen (A15), vuilstort (AVRI), viaducten en de Betuwelijn. In 2010 werd de Poldermolen verplaatst naar De Steendert. De molen heeft geen naam en wordt naar de functie poldermolen genoemd: hij werd gebruikt voor het bemalen van de dorpspolder in Wadenoijen.

De monumentale Poldermolen is een houten achtkante molen op een gemetselde onderbouw, die thans op een betonnen fundering staat. Hij is uitgerust met een ijzeren scheprad dat een doorsnede heeft van 5,20 m en 40 cm breed is. De wiekenvorm is Oudhollands. De roeden hebben een lengte van 25 m. De ijzeren, geklonken potroeden zijn in 1992 vervangen door gelaste, stalen roeden. Het gevluht wordt op de wind gezet met behulp van een kruirad. De rietgedekte kap van de molen is voorzien van een zogenaamd Engels kruiwerk. De Vlaamse vang is voorzien van een vang- of wipstok. De gietijzeren bovenas uit 1867 is gegoten door de firma L.I. Enthoven & Co. De as wordt gesmeerd met reuzel.

De Molenwet in Nederland beschermt het windbereik van monumentale molens. In het jargon heet dit de **windbiiotoop**. De poldermolen is een rijksmonument en daarmee in hoge mate beschermd. Doel is om de molen in functie te houden, dat was op de vorige locatie (bij de AVRI afval hoop en achter het viaduct voor de Betuwelijn) al een groot probleem. De Poldermolen is in eigendom van de [Molenstichting](#) Gelders Rivierengebied, die 7 monumentale molens in bezit en onderhoud heeft. Het bestuur van de molenstichting wordt gevormd uit vertegenwoordigers van de betrokken gemeenten, het Waterschap Rivierenland en belangengroeperingen vanuit de molenwereld. Deze stichting heeft rijksmiddelen ter beschikking, aangevuld met lokale en regionale subsidiemiddelen. Staatsbosbeheer heeft nu aangegeven dat ze de normen van de landelijke organisatie De Hollandsche Molen (DHM) volgen en een biiotoop zullen respecteren van **400 meter**. Wettelijk gezien lijkt Staatsbosbeheer zich daarmee aan de regels te houden.

Echter, de **functie van de molen** (nat houden van het gebied) **verdwijnt** als de molen niet meer hoeft te voorzien in een drassig grasland in De Steendert. Een bos kan ook goed "overleven" zonder molenbemaling, de meeste bomen van 20 tot 40 meter hoog halen hun water uit 20 tot 40 meter diepte. Kort samengevat hebben bomen geen molen nodig. En in een boslandschap houden wortels en schaduw ook meer water vast, waardoor er voldoende water is in het bos. Sterker nog, het is niet de bedoeling een boslandschap drassig te maken, dan rotten juist de wortels aan de droge bovenkant.

Samengevat worden de historische en wettelijke belangen van poldermolen gerespecteerd, maar het voorliggende bomenplan brengt **de existentiële waarde van de molen** in gevaar. En een molen zonder functie hoeft veel minder vaak te draaien en een molen die minder draait gaat sneller stuk en wordt minder onderhouden (minder noodzaak). Het bomenplan kan daarmee nog veel grotere effecten hebben op de monumentale waarde van de poldermolen.

Deelconclusie 16 : de molen kan in het plan blijven draaien (er is ruimte voor de wind), maar de functie van de molen (het permanent nathouden van het gebied) zal grotendeels verdwijnen. De Poldermolen krijgt dus vooral een show-functie, de operationele functie van de molen verdwijnt.

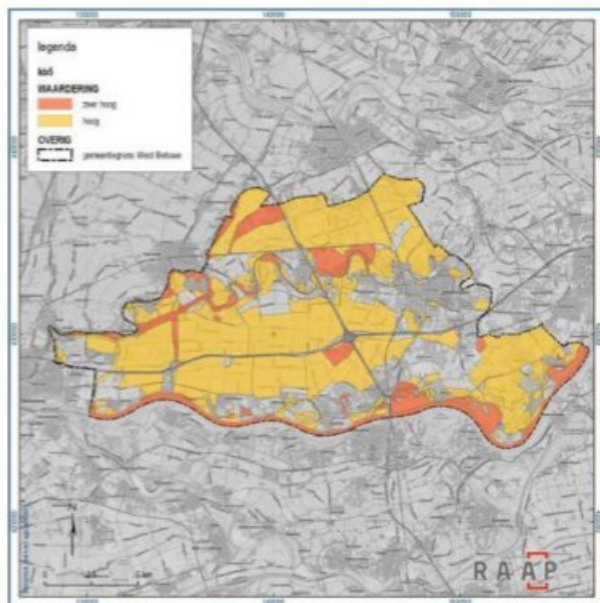
5.1. Lokaal erfgoed beleid

In 2021 heeft de gemeente West Betuwe een nieuw erfgoedbeleid vastgesteld. Dit is belangrijk, omdat er binnenkort een nieuwe nationale grote wet wordt ingevoerd, de Omgevingswet. In deze wet komen tientallen vroegere wetten op het gebied van onze leefomgeving samen. De ruimtelijke ordening in Nederland wordt daardoor op een andere manier geregeld. En daarvoor moet de informatie waar de regels op gebaseerd zijn, actueel en compleet zijn. Het erfgoedbeleid is dus als het ware het **fundament onder het lokale ruimtelijke ordeningsbeleid**. In de beleidsnota Erfgoed van de gemeente West Betuwe staat het gemeenschappelijk belang van erfgoed als volgt omschreven.

Erfgoed is rijkdom! Dat kun je heel letterlijk bekijken: erfgoed is geld waard, en brengt geld op. Denk maar aan iedereen die de Betuwe opzoekt voor een fraaie fietstocht of bezoek aan een spannend fort of kasteel. Dag- en verblijfsrecreatie brengen inkomsten met zich mee. Tegelijk is erfgoed ook rijkdom op een andere manier: het is een zegen en een genot om in zo'n mooie streek te mogen wonen en/of werken. Erfgoed geeft de bewoners een gevoel van 'thuis zijn', van geworteld zijn in het dorp of de streek en zorgt voor onderlinge verbondenheid. Het zichtbaar houden van erfgoed vormt bijvoorbeeld een verbinding tussen generaties. Het is geen toeval dat de historische verenigingen en archeologische werkgroepen in de gemeente West Betuwe zoveel leden hebben. Dat zijn allemaal redenen waarom erfgoed het waard is om te behouden.

De beleidsnota bevat uitgangspunten voor archeologisch, landschappelijk, gebouwd en stedenbouwkundig erfgoed. Voor De Steendert is met name het landschappelijk erfgoed van belang. De beleidsnota bevat een doelstelling om het waardevolle cultuurlandschap te beschermen, op basis van de 'waarderingkaart landschap' uit de erfgoedkaart. Daarvoor kiest de gemeente de gebieden van "zeer hoge" en "hoge: waarde. Daarnaast zijn alle relevante landschapselementen geïventariseerd (op de 'kenmerkenkaart landschap'), met daarvoor relevante regels in het omgevingsplan. Zoals op de vastgestelde kaart hiernaast te zien is (uit de beleidsnota), is De Steendert een gebied met een **hoog gewaardeerd cultuurlandschap**.

Figuur 15: Het cultuurhistorisch landschapsbeleid gaat zich richten op de zeer hoog en hoog gewaardeerde cultuurlandschappen (zie ook figuur 8).

Bij een aanvragen van een vergunning voor een initiatief moet de initiatiefnemer aantonen dat hij, net als bijvoorbeeld bij archeologie en milieu, voldoende rekening gehouden heeft met het aspect 'cultuurhistorie'. Bij grote ontwikkelingen (zoals de aanleg van een 40 meter hoog bos) is een **uitgebreid cultuurhistorisch onderzoek** als onderbouwing voor het plan noodzakelijk. Vooralsnog heeft Staatsbosbeheer daar echter nog geen enkel onderzoek naar gedaan.

Deelconclusie 17 : Staatsbosbeheer heeft tot nu toe nog geen enkel inzicht gegeven in het behoud van cultureel erfgoed (gewaardeerd cultuurlandschap), hoewel dit een fundament is onder het lokale ruimtelijke ordeningsbeleid.

6. Biodiversiteit in De Steendert

De primaire missie van Staatsbosbeheer is om te zorgen voor een groenere en natuurlijke omgeving in Nederland. In De Steendert is deze groene en natuurlijke omgeving prachtig en goed te beleven. Vanzelfsprekend wordt ook gekeken naar de **biodiversiteit** of biologische diversiteit in het gebied. Dit is de graad van verscheidenheid aan levensvormen binnen een gegeven ecosysteem of gebied.

6.1. Is een bos de hoogste vorm van biodiversiteit?

Een bosgebied is uit oogpunt van biodiversiteit niet per definitie beter, slechter of gevarieerder dan een gebied met open komgronden. Sterker nog, in Nederland (als geheel) wensen we juist een gevarieerd aanbod van de natuur, dat betekent dat er evengoed aandacht is voor "arme" natuurgronden, of bijvoorbeeld groen in de stad.

De provincie Overijssel vroeg [bijvoorbeeld](#) onlangs aan Natuurmonumenten om gebieden aan te wijzen voor nieuwe bosaanplant in Overijssel. Bart de Haan van Natuurmonumenten: *'De provincie vroeg ons te kijken naar aanplant van bos op graslanden, omdat de natuurwaarde daarvan gering zou zijn. Maar wat blijkt? Twee-derde van ons gebied is al bos en wij zien juist een tekort aan half open natuurgebied als schraal grasland en vochtige heides.'* Natuurmonumenten besloot vervolgens om in haar gebied in Overijssel **juist geen nieuwe bomen** meer aan te planten en zelfs 300 hectare bos te kappen. *'De kruidenrijke graslanden zorgen voor veel biodiversiteit en dat missen we het meest in onze gebieden. Deze graslanden zijn essentieel om de Natura-2000-doelen te halen'*, zegt De Haan.

De Steendert is nu een klein groen pareltje in De Betuwe, een prachtig wandelgebied waar veel inwoners even komen wandelen of fietsen. Auto's, motoren en brommers zijn verboden. Door het drassige land zijn er diverse [vogelsoorten](#) in De Steendert te vinden. Van koekoek tot torenvalk, van groene specht tot visdiefje en zwarte stern, en van rietgors, kleine karekiet en gele kwikstaart tot zwartkop en blauwborst. Over de

biodiversiteit van bijvoorbeeld de vogels bestaat op dit moment onduidelijkheid. Is De Steendert nu een waardevol gebied omdat er uiteenlopende zeldzame vogels foerageren, of heeft het oorspronkelijke plan om ganzen te lokken gefaald en zitten er nu relatief veel te weinig vogels? Over dit onderwerp is geen kwantitatief onderzoek verricht; tijdens de eerste gebiedsbijeenkomst bleek vooral dat er op gevoel en persoonlijke indrukken wordt gestuurd.

Tijdens de derde gebiedsbijeenkomst gaf de expert van de Vlinderstichting aan zelf ook maar 1 jaar ervaring te hebben in het gebied en dat er geen goede meetlat is voor biodiversiteit. Uit verschillende natuurstudies, bijvoorbeeld door leden van IVN (het Instituut Voor Natuur-educatie en duurzaamheid), blijkt dat de huidige variëteit van de vogels buitengewoon groot is in De Steendert. Deze biodiversiteit zou je kunnen *vervangen* door biodiversiteit uit bosleven, maar dat maakt die biodiversiteit niet beter, slechter of gevarieerder.

Deelconclusie 18: Staatsbosbeheer voert biodiversiteit aan als een belangrijk leidmotief voor de voorgenomen bosaanleg. Maar bewijslast ontbreekt en in andere gebieden zie je zelfs tegenovergestelde bewegingen.

6.2. Bodemkwaliteit

Professor Leendert Pons uit Wageningen (1921-2008) was internationaal actief op het gebied van profielbeoordeling en had de leiding over veel bodemkarteringen in Nederland. Hij noemde de kleigrond in De Betuwe één van de mooiste bodems van de wereld. Bodemkundig heet deze bodemstructuur ooivaaggrond. De naam ooivaaggrond is afgeleid van de in het rivierengebied voorkomende namen op ooi, wat staat voor een nat terrein nabij de rivier.

Sterke kanten van dit profiel zijn de dikke humus-houdende laag van ca. 40 cm dik en de diepe bewortelingsmogelijkheden, doordat het bodemleven, vooral door pendelende regenwormen, de gelaagdheid opheffen. Wormen veranderen de klei in een poreuze goed doorwortelbare grond. Uit diepere lagen kan water worden aangevoerd. De diepe beworteling maakt opname van voedingsstoffen uit diepere lagen mogelijk en beperkt de uitspoeling. De aanvoer van koolstofrijk en stikstofrijk organisch materiaal leidt tot een zeer vruchtbare bodem.

Er is een groot verschil tussen het natuurlijke grasland in De Steendert en het bijna industrieel geteelde grasgebied van de agrarische sector. Daarbij spelen gewasbeschermers (onkruidbestrijdingsmiddelen) zoals **RoundUp** een grote rol. De werkzame stof glyfosaat blokkeert in planten de vorming van bepaalde enzymen, onmisbare bouwstenen van de plant. Het middel werkt hierdoor systemisch: alle planten die niet resistent zijn worden gedood. RoundUp is een merknaam van Monsanto, een van de grootste bedrijven ter wereld op het gebied van genetisch gemanipuleerde zaden. Het middel wordt vaak aangeboden en gebruikt in combinatie met soja-, tarwe en maïsvariëteiten die met behulp van genetische manipulatie resistent zijn gemaakt tegen glyfosaat. Monsanto presenteert het middel als 'milieuvriendelijk', omdat het snel afbreekbaar is en daardoor kort in het milieu aanwezig zou zijn. Milieuorganisaties plaatsen hier duidelijke vraagtekens bij.

Amerikaanse onderzoekers brengen glyfosaat in verband met verhoogde risico's op lymfklierkanker (non-Hodgkin), miskramen en ADHD. Uit ander onderzoek blijkt dat glyfosaat ook kan leiden tot een vermindering van de productie van geslachtshormonen. Directe blootstelling aan een bestrijdingsmiddel met glyfosaat kan lijden tot hoesten, oogirritatie, diarree, korte ademhaling, overgeven en vermoeidheid. Er is sprake van lichte acute toxiciteit. Glyfosaat kan tot een meter in de bodem doordringen, waardoor er een grote kans bestaat op uitspoeling naar het oppervlaktewater. Het middel kan mogelijk ook doordringen tot dieper gelegen grondwaterlagen.

Glyfosaat is het op één na meest in de natuur zich verspreidende bestrijdingsmiddel en heeft daarom ook effect op planten die niet bespoten zijn. Planten die met een lagere dosering in

EEN KLEIGROND IN DE BETUWE

Op deze bodem groeiden eeuwenlang fruitbomen verder graasden er koeien in het klaverrijk gras eronder. Het bodemleven kreeg op deze wijze:

- stikstofrijk materiaal: mest van de koeien en schapen, wortels en blad van de klaver.

- koolstofrijk materiaal: wortels van het gras, takjes en ouder blad van de fruitbomen.

← Een donkere, humusrijke bovengrond, 0-23 cm.

← Ook de laag tot 23-55 cm is nog humushoudend.

← De laag 55-80 cm. Door bodemleven geheel gehomogeniseerd. Regenwormgangen zijn zichtbaar.

← De laag tot 110 cm. Voor een deel is de oorspronkelijke gelaagdheid nog zichtbaar. Voor een deel ook gehomogeniseerd (door mollen?).

aanraking komen kunnen vatbaarder worden voor bepaalde plantziekten. In Nederland is Roundup het meest gebruikte middel tegen onkruid. Steeds meer agrariërs, gemeenten en particulieren gebruiken het middel, mede omdat Monsanto actief reclame voert en het middel al jaren lang als “milieuvriendelijk” positioneert. In Nederland is herhaaldelijk een verbod van het gebruik van RoundUp aangekondigd.

Grasland bewerkt met Roundup

Natuurlijk grasland

Vanzelfsprekend wordt er in natuurgebied De Steendert geen Roundup gebruikt. In de omliggende agrarische percelen wel. Daar is de biodiversiteit dan ook heel veel lager (bijna dode grond, zonder pieren en insecten). Het is dus belangrijk in regio juist ook natuurlijke graslanden te koesteren waar dit soort bestrijdingsmiddelen niet gebruikt worden. Nederland zou niet moeten veranderen in een landschap waar ofwel grootschalige landbouw plaatsvindt, ofwel bos is, ofwel steden of wegen. Er moet juist ook ruimte zijn voor meer natuurlijk grasland!

Deelconclusie 19: de bodemkwaliteit in De Steendert is uniek en hoogwaardig in het komlandschap. Juist in de directe omgeving wordt deze bodemkwaliteit aangetast door veelvuldig gebruik van gewasbeschermers (bestrijdingsmiddelen). Het is dus belangrijk de biologische waarde van het grasland in De Steendert te koesteren.

6.3. Natuur in Nederland

Onlangs verscheen een [dik rapport van het Wereldnatuurfonds](#) over de natuur in Nederland. Het gaat slecht omdat de druk op de natuur te groot is. Door stikstof, door verdroging, versnippering en waterkwaliteit. Dieren zoals de zomertortel, patrijs, veldleeuwerik, kwabaal, adder, het donkere pimpernelblauwtje en de rugstreeppad zijn voorbeelden van soorten waar het slecht mee gaat in Nederland. Zelfs soorten als de egel en het konijn die je vroeger veelvuldig zag, zijn in aantallen flink afgenomen. Met name in duinen, heide en het agrarisch gebied blijft de natuur achteruitgaan. Talrijke soorten zijn in aantal afgenomen. Belangrijke leefgebieden van dieren en planten dreigen te verdwijnen als we nu niet ingrijpen.

Gelukkig laat het rapport ook lichtpuntjes zien. Op sommige plekken werpt herstel van waternatuur vruchten af, denk aan rivieren en laagveenmoerassen. Maar op het land lukt dat niet of nauwelijks. Grootste oorzaken van natuurverlies zijn stikstof, verdroging en

versnipperde leefgebieden. Bescherming alleen is niet meer voldoende, grootschalig natuurherstel is nu cruciaal om verder biodiversiteitsverlies te kunnen stoppen.

"We zullen volop moeten inzetten op grootschalig natuurherstel. Het mooie is dat meer ruimte voor natuur ook helpt bij de aanpak van grote maatschappelijke uitdagingen waar Nederland voor staat. Natuur is onze belangrijkste en trouwste bondgenoot. Dit is hét moment om aan de slag te gaan, want onze natuur kan niet langer wachten," zegt [REDACTED] van het Nederland-programma van het Wereld Natuur Fonds (WWF-NL) bij de lancering.

Ook interessant uit het WFF rapport is de volgende passage: "Eind negentiende eeuw waren vrijwel alle bossen hakhoutbossen en percelen werden ruwweg om de 10 tot 20 jaar gekapt. Dit onderhoud is nu onrendabel. Daarom zijn Nederlandse bossen steeds meer hoog-opgaande bossen geworden. Daar leven andere soorten dan in een hakhoutbos, en we zien dan ook een verschuiving in de flora en fauna van bossen. Om ook soorten die bij goed uitgevoerd hakhoutbeheer gedijen weer een kans te geven, wordt in Zuid-Limburg plaatselijk weer een vorm van dat beheer toegepast (zie: 'Kappen voor de keizersmantel' en 'Zorgen om de eikelmuis'). Het voorgenomen plan van Staatsbosbeheer in De Steendert bevat nog geen enkele aanzet tot hakhoutbeheer.

Deelconclusie 20: natuurherstel is en blijft hard nodig, maar aanplant van hoog-opgaande bossen levert niet automatisch een verbetering of gewenste aanpassing van de biodiversiteit op.

6.4. Natuur voor natuur

Nederland staat aan de vooravond van een ingrijpende landelijke herinrichting. Een keuze voor natuurherstel biedt de kans om het land mooier, groener en gezonder te maken voor onszelf en voor toekomstige generaties. Dat betekent simpelweg het streven naar *meer* natuur, niet natuur inruilen *voor* natuur!

Meer variatie in De Steendert is dus geen doel op zich, meer variatie (biodiversiteit) moeten we altijd in een brede regio en context bekijken. Kernvraag is eigenlijk: gaan we nu met dit bomenplan **natuur voor natuur** inruilen? Schiet de biodiversiteit voor de regio en voor ons land daar nu echt wat mee op? Zou het niet veel beter zijn nieuwe natuur te creëren, juist nu er de komende jaren veel agrarische grond gaat vrijvallen in verband met het verminderen van de veestapel?

Deelconclusie 21: met de introductie van bomen verdwijnt er ook een belangrijk Nederlands natuurlandschap (natuurlijk grasland). Het zou veel verstandiger zijn nieuwe bomen aan te planten in Nederland op een deel van de vrijvallende agrarische gronden, dan is de winst voor de natuur vele malen groter.

7. Ruimtelijke Ordening

Ruimte in Nederland is schaars. Er is onder meer ruimte nodig voor woningen, wegen, spoorlijnen, vliegvelden, bedrijventerreinen en natuur. De overheid stelt plannen op om de ruimte te verdelen en gebieden aan te wijzen voor bepaalde bestemmingen. In het ruimtelijk beleid richt de Rijksoverheid zich op de nationale belangen, zoals het versterken van de economie, maar ook de aanleg en het beheer van het hoofdnetwerken van wegen, spoor en vaarwegen. En ook de verbetering van de kwaliteit van water, bodem en lucht. We willen Nederland beschermen tegen wateroverlast en overstromingen. Het rijk wil unieke cultuur en natuur behouden. Bij alle ruimtelijke plannen streeft de rijksoverheid naar zorgvuldige afwegingen en heldere besluitvorming.

Ook provincies en gemeenten hebben de **belangrijke taken en bevoegdheden** in het ruimtelijk beleid. Gemeenten zijn verantwoordelijk voor woningbouw en bedrijventerreinen en bouw van nieuwe plekken voor bedrijven. Het bestemmingsplan is het belangrijkste instrument voor de ruimtelijke ordening in een gemeente. Provincies voeren het landschapsbeleid uit. Het is hun taak om bijvoorbeeld te zorgen voor voldoende groene ruimte in en rondom de steden.

Op 1 januari 2024 treedt de **nieuwe nationale Omgevingswet** in werking. Deze nieuwe wet bundelt en moderniseert een groot aantal wetten voor de leefomgeving. Hierbij gaat het onder meer om wet- en regelgeving over bouwen, milieu, water, ruimtelijke ordening en natuur. De nieuwe Omgevingswet staat voor een goed evenwicht tussen het benutten en beschermen van de leefomgeving. Met behulp van één digitaal loket wordt het makkelijker om ruimtelijke projecten te starten. Bijvoorbeeld woningbouw op oude bedrijventerreinen of de bouw van windmolenparken. De nieuwe wet zorgt ook voor een samenhangende aanpak van de leefomgeving, ruimte voor lokaal maatwerk en betere en snellere besluitvorming.

Werden ruimtelijke plannen van oudsher door 'de mensen van RO' gemaakt, binnen de werkwijze van de nieuwe Omgevingswet zal dat niet meer voldoen. Bij het toekomstige omgevingsplan staat de totale gebruiksfunctie van een gebied voor de bewoners van/initiatiefnemers centraal. Inhoudelijk zullen ze daarom veel breder zijn en op meer onderwerpen betrekking hebben dan de strikte ruimtelijke ordening. Gemeentelijke afdelingen gaan meer en meer met elkaar samenwerken om integraal te kunnen werken. Ook vraagt de nieuwe Omgevingswet om een veel intensievere wisselwerking met partijen buiten de gemeentelijke organisatie. Alleen een inspraaktraject is niet meer afdoende. Er is veel meer interactie nodig tussen diverse belangengroepen, de gebruikers/bewoners en de ontwerpers bij het vormgeven van de openbare ruimte.

Een belangrijk aspect van de nieuwe Omgevingswet is dus **participatie**. Doel is om burgers en ondernemers meer te betrekken bij de ontwikkeling van de leefomgeving. De Inspiratiegids Participatie Omgevingswet ([Participatiegids](#)) bevat informatie over wat overheden en initiatiefnemers rond participatie moeten regelen in omgevingsvisie, programma, omgevingsplan, projectbesluit, omgevingsvergunning, omgevingsverordening en waterschapverordening.

7.1. Huidige bestemming: met name Natuur

Het vigerende bestemmingsplan voor De Steendert is het zogeheten [Veegplan 2017 Buitengebied Neerijnen](#) (vastgesteld op 6 december 2018). Dit is een lang en ingewikkeld document, inclusief een uitgebreide toelichting. Belangrijk in een bestemmingsplan is de bestemming per perceel, dat kan je nakijken op een topografische kaart op de website www.ruimtelijkeplannen.nl.

Voor De Steendert ziet dat er als volgt uit:

Alles donkergroen op de kaart heeft de bestemming "Natuur". Wat opvalt is dat er twee percelen zijn links op de kaart, die nog de bestemming "Agrarisch" dragen, daarover later meer. De huidige bestemming van een groot deel van De Steendert is dus op dit moment "Natuur". Dan gelden er de volgende regels:

12.1 Bestemmingsomschrijving

De voor 'Natuur' aangewezen gronden zijn bestemd voor:

- behoud, herstel en/of ontwikkeling van de natuur (ecologie, flora en fauna) en de bijbehorende natuurlijke groeiplaats;
- behoud, herstel en ontwikkeling van de aanwezige natuur- en landschapswaarden, inclusief de bijbehorende abiotische waarden;
- behoud van (onverharde) paden, wegen en parkeervoorzieningen;
- behoud en herstel van geïsoleerde wateren zoals vennen en poelen;
- water en waterhuishoudkundige voorzieningen;
- extensief recreatief medegebruik;
- maximum 5 parkeerplaatsen ten behoeve van recreatief nachtverblijf in campers ter plaatse van de aanduiding 'specifieke vorm van natuur - camperplaatsen'

In paragraaf 12.5.1 van het bestemmingsplan staan de voorwaarden geformuleerd wanneer je een omgevingsvergunning moet aanvragen (bij de status natuur):

Het is verboden zonder of in afwijking van een omgevingsvergunning van het bevoegd gezag binnen deze bestemming de volgende werken en werkzaamheden uit te voeren of te laten uitvoeren:

- Het verlagen, vergraven, ophogen, egaliseren, diepploegen en/of diepwoelen van de bodem van meer dan 100 m³ of op een diepte van meer dan 0,40 m onder maaiveld.
- Het uitvoeren van heiverken of het anderszins indringen van voorwerpen in de bodem.
- Het graven, dempen, dan wel verdiepen, vergroten, of anderszins herprofiëren van waterlopen, sloten en greppels.
- De aanleg van drainage ongeacht de diepte tenzij het gaat om het vervangen een reeds bestaande drainage.

- e) Het verlagen van de waterstand anders dan door middel van het graven van sloten of het toepassen van drainagemiddelen.
- f) Het verwijderen van landschapselementen die ten tijde van het van kracht worden van het plan aanwezig waren.
- g) Het beplanten van gronden met bos, hoger dan 2,5 m, opgaand houtgewas in verband met boomteelt of houtteelt.
- h) Het verwijderen van onverharde wegen/paden, alsmede het aanleggen/verharden van wegen/paden, dan wel het aanbrengen van andere niet omkeerbare oppervlakteverhardingen groter dan 100 m².

We zien dus onder voorwaarde g) dat Staatsbosbeheer verplicht is een omgevingsvergunning aan te vragen en dat de gemeente (via de Omgevingsdienst Rivierenland), dit moet toetsen aan de bestemmingsomschrijving (in dit geval natuur).

Bij een toets aan de bestemmingsomschrijving stelt voorwaarde b) dat een aangevraagde omgevingsvergunning aan randvoorwaarde moet voldoen tot behoud, herstel en ontwikkeling van de **aanwezige natuur- en landschapswaarden**, inclusief de bijbehorende abiotische waarden. Abiotische factoren zijn de factoren in een ecosysteem waar nooit leven in heeft gezeten (de levenloze delen van ecosystemen), zoals temperatuur, licht en waterstand. Bij bosaanplant heb je flinke effecten op temperatuur (meer schaduw), licht (minder zonlicht op de grond) en op de waterstand. Dat moet je dus allemaal uitvoerig onderbouwen en adresseren in een aanvraag voor een omgevingsvergunning.

In simpel Nederlands gezegd: Staatsbosbeheer moet volgens het bestemmingsplan de landschapswaarden *behouden en koesteren*. De landschapswaarden van De Steendert staan vervolgens uitgebreid toegelicht in het Landschapsontwikkelingsplan (LOP), waarin nadrukkelijk is opgenomen dat De Steendert een gave open kom is, die primair ruimte dient te geven aan weidebouw, weidevogels en andere natuur. Nadrukkelijk staat in het LOP dat de Steendert **open** en onbebouwd blijft. Het grootschalig aanplanten van bomen past daar niet in en is in strijd met het LOP en daarmee het beleid van de gemeente. En ook in de beleidsnota Erfgoed van de gemeente West Betuwe wordt De Steendert gekwalificeerd als een hoog gewaardeerd cultuurlandschap. Dat betekent dat bij een aanvraag van een omgevingsvergunning de initiatiefnemer aantonen dat hij, net als bijvoorbeeld bij archeologie en milieu, voldoende rekening gehouden heeft met het aspect 'cultuurhistorie'. Bij grote ontwikkelingen (zoals de aanleg van een 40 meter hoog bos) is een uitgebreid cultuurhistorisch onderzoek als onderbouwing voor het plan noodzakelijk. Dat gaat veel verder dan alleen wat archeologisch onderzoek naar Romeinse resten, dat gaat juist ook over de recente cultuurgeschiedenis van de afgelopen 250 jaar.

Natuurlijk zit er altijd een zekere spanning tussen voorwaarden uit de bestemmingsomschrijving, want je kan nooit alle maatschappelijke doelen altijd naast elkaar borgen en nakomen. Daarom moet er ook specifiek naar een projectvoorstel worden gekeken en moet er specifiek een toets plaatsvinden. Waarbij er een gemotiveerd besluit moet worden genomen over een gemotiveerd voorstel.

Deelconclusie 22: voor de aanleg van bos is een omgevingsvergunning nodig en de spelregels voor zo'n vergunning staan in het bestemmingsplan Buitengebied Neerijnen (veegplan 2017). Voorwaarde is dan behoud, herstel en ontwikkeling van de aanwezige natuur- en landschapswaarden, inclusief de bijbehorende abiotische waarden. Het plan staat op gespannen voet met de natuur- en landschapswaarden en ook met de bijbehorende abiotische waarden.

7.2. Het stukje Steendert met Agrarische bestemming

Voor een deel (zo'n 10% van het voorgenomen bomengebied) zit er agrarische bestemming op De Steendert (dit zit vooral in het westelijke deel). Ook dit gebied wil Staatsbosbeheer omvormen naar bos en voor een deel naar bebost hondenuitlaat-gebied.

In onderstaande tekening is deze agrarische bestemming in rood gemarkeerd:

Voor dit deel is Artikel 4 uit het Bestemmingsplan van toepassing, dit betreft de bestemming "Agrarisch met waarden – Landschapswaarden". In de bestemmingsomschrijving wordt (net als bij de bestemming "Natuur") nadrukkelijk verwezen naar het behoud, herstel en ontwikkeling van de aanwezige landschapswaarden. Toch is dit ook wat opmerkelijk, want het bestemmingsplan bevat ook specifieke regels voor "Agrarisch met waarden - Natuurwaarden en landschapswaarden" (artikel 5). Eigenlijk zou dit terrein daar beter bij passen. Maar goed, in het vigerende bestemmingsplan betreft dit dus relatief eenvoudige landbouwgrond met wat landschapswaarden.

De bestemming wordt echter natuur (als je er bomen gaat aanplanten) en dat vergt in zichzelf een bestemmingsplanwijziging. Immers, als je bomen hebt aangeplant, past de bestemming niet meer bij het bestemmingsplan (je geeft de grondgebonden agrarische activiteiten op). Maar dan kom je in een heel ander echelon uit in de lokale wetgeving van Ruimtelijke Ordening, een bestemmingsplanwijziging duurt gemiddeld minimaal een jaar of 2. Het lijkt dan ook praktisch uitgesloten dat Staatsbosbeheer de bosaanplant plannen op de percelen met agrarische bestemming kan doorzetten.

Deelconclusie 23: het deel van het plan met de bestemming "Agrarisch met waarden – Landschapswaarden" zal een bestemmingsplan wijziging nodig hebben, dat vergt een veel uitgebreidere procedure dan een omgevingsvergunning.

8. Andere impact voor De Steendert

Het introduceren van veel meer bomen heeft impact op verschillende aspecten. We kijken hieronder naar sociale veiligheid, agrarische belangen, het aanzicht van de bomen, recreatie, toegang, parkeren, handhaving, wandelpaden en evenementen.

8.1. Sociale veiligheid

Een bosrijke omgeving kan ook impact hebben op de **sociale veiligheid**. Het huidige fietspad vormt een belangrijke fietsverbinding tussen woonkernen en worden bijvoorbeeld intensief gebruikt door leerlingen die uit Ophemert naar Geldermalsen moeten. Met name in het winterseizoen is het pas laat licht en vroeg donker. Een fietspad door of vlak langs een bos biedt een lager beschermingspotentieel tegen ongewenst gedrag dan een open komlandschap.

Kort samengevat: er zal dus zeker rekening gehouden moeten worden met een **ruime afstand** tussen het bestaande fietspad en eventueel bos.

8.2. Agrarische belangen

Agrariërs in de omgeving maken zich zorgen dat grote veranderingen in de aanplant van De Steendert impact zal hebben op hun bedrijfsvoering. Veel meer bomen kunnen leiden tot andere vogelsoorten en bijvoorbeeld de introductie van **roekenkolonies**, die schadelijk(er) kunnen zijn voor de gewassen (rondom De Steendert). Ook kunnen andere vruchtbomen infecties en gedoe opleveren voor de fruitteelt, die buitengewoon gevoelig is voor veranderingen. De balans wordt op dit moment (in huidige situatie) als goed ervaren, er is onzekerheid en argwaan om die balans om te gooien.

Kort samengevat zal er nog een **goede agrarische analyse** gemaakt moeten worden over de impact op de agrarische activiteiten in de omgeving als we veel meer bomen willen planten.

8.3. Aangezicht

Als we aan een bos denken, zien de meesten van ons een geheel van verschillende soorten bomen en planten voor zich. Willekeurig door elkaar, jong en oud, hoog en laag. Met fladderende vogels ertussen en zo nu en dan een wegschietend konijn. Nieuw bos wordt echter **altijd in rijtjes** geplant. De belangrijkste reden daarvoor? Dit is een stuk goedkoper en uiteindelijk wist de tijd alle strakke lijnen in het bos uit.

Nieuw bos wordt in Nederland altijd machinaal geplant. Keurig in rijen geplante jonge boompjes associëren we niet direct met bos, zelfs niet met nieuw bos. Toch zien de meeste nieuwe bossen er zo uit, voor minimaal 15 jaar. "Daarna gaan die rijen niet meer zo opvallen", zegt [REDACTED] [REDACTED] [REDACTED] Zaad en Plantsoen bij Staatsbosbeheer: "Bij bos moet je niet in enkele jaren denken. Als het goed is gaat het generaties lang mee." Hij begrijpt uiteraard dat niet iedereen met het oog op de lange termijn naar bos kijkt. "De meeste mensen vinden een natuurlijk ogend bos mooier, dat heeft iets romantisch."

Theoretisch is nieuw bos ook prima met de schop te planten. Dan kun je ze in een chaotischer patroon planten en oogt het nieuwe bos vanaf het begin een stuk natuurlijker. “Maar”, zegt [REDACTED] [REDACTED] *“daar heb je veel mensen voor nodig. Behalve het feit dat er niet genoeg mensen te vinden zijn die dat soort werk willen doen, is handmatige arbeid ook enorm duur. Machinaal kost een hectare nieuw bos aanplanten tussen de zeven- en tienduizend euro. Als je dat met de hand doet is het zeker twee keer zo duur. Dat betekent dat je met hetzelfde geld slechts de helft van het aantal bomen kunt planten.”*

Naast de financiële voordelen, is in rijtjes planten ook handiger voor het beheer. [REDACTED] [REDACTED]

“Als je wilt dat er zo snel mogelijk een volwaardig bos staat, heeft heel jong bos nog wel beheer nodig. Als er teveel boompjes tussen staan, die het niet redden, kunnen we gemakkelijker bijplanten. Ook kan het zijn dat er teveel overwoekerende struiken of kruidachtigen tussen de jonge boompjes groeien die de groei van de bomen belemmeren. Die kan je een stuk gemakkelijker weghalen als je er beter bij kunt, als ze in rijtjes staan dus.”

Kort samengevat zal het aangezicht van de voorgenomen nieuwe natuur op De Steendert nog jarenlang er best **belabberd** bij liggen.

8.4. Recreatie

Op dit moment is De Steendert **een luw gebied** uit oogpunt van recreatie. Er zijn altijd wel een handvol wandelaars die te voet genieten, maar in het weekend wordt er geen wandelpolonaise gelopen zoals in de Drunense Duinen. Auto's, motoren en brommers zijn verboden, er loopt wel een fietspad door het gebied. Op dit moment mogen wandelaars redelijk vrij het gebied in, er wordt veel gebruik gemaakt van de zogeheten beheerpaden, die met enige regelmaat gemaaid worden. Formeel zijn dit overigens geen wandelpaden, eigenlijk bevat De Steendert op dit moment alleen een fietspad.

Inwoners en Staatsbosbeheer wensen de huidige recreatie intensiteit zo te behouden. Maar als je meer parkeerplaatsen gaat aanleggen en ook honden-uitlaatstroken introduceert en picknickbanken gaat plaatsen, dan krijg je vanzelf meer verkeer, meer populariteit, meer drukte, meer noodzaak tot handhaving, meer impact op de natuur. Is dat wat we wensen met elkaar? Een intensivering? Daarin zit een **complexe paradox**. Over deze spanning moeten we goed met elkaar nadenken. Het kan niet zo zijn dat we maatregelen nemen om recreatie te bevorderen, om dan later weer maatregelen te moeten nemen om recreatie af te schalen, door bijvoorbeeld delen af te sluiten voor publiek. Dan schieten we in je onze eigen voet. Kort samengevat: inwoners vinden de balans die nu in De Steendert is tussen stilte en recreatie uitstekend. Zou je deze balans willen verstoren?

Staatsbosbeheer heft in het laatst gepresenteerde plan de huidige recreatieve wandelpaden langs de plassen op. Op dit moment zijn dit officieel beheerpaden, wandelen wordt daar nu gedoogd. Maar in het nieuwe plan worden de wandelpaden meer om het gebied heen gelegd, de huidige paden langs de plassen worden grotendeels verboden gebied voor de wandelaar. In praktische zin (ten opzichte van de huidige situatie) **wordt de recreatie dus beperkt**.

8.5. Toegang

Bezoekers aan De Steendert kunnen nu relatief vrijuit wandelen over het gebied. De fietspaden zijn verhard met granulaat, daar kan je met een rolstoel ook komen. De beheerpaden hebben meer het karakter van een klompen- of laarzenpad. En er zijn vanzelf olifantenpaadjes ontstaan over en tussen de beheerpaden. Daar hoeven wat de meeste gebruikers betreft ook geen nieuwe maatregelen of verhardingen te worden aangelegd.

Er leeft wel een vrees bij inwoners en gebruikers dat er door bosontwikkeling juist een beweging andersom zal ontstaan. Dat er in de toekomst, vanwege bescherming van zeldzame biodiversiteit, juist grote delen van De Steendert worden **afgesloten** en het wandelen eerder beperkt zal worden dan verruimd. Ronduit een angstbeeld is dat De Steendert een status krijgt van “mini-Oostvaardersplassen”, met een groot hek er omheen en geen toegang (meer) voor mensen. Wellicht fijn voor de dieren en planten, maar dan verliest De Steendert alle functie om natuur en buitenruimte te beleven.

Samengevat wensen de meeste bezoekers aan De Steendert **behoud van toegang** zoals dat nu is. Dus dat je relatief overal kan komen, als je je maar gedraagt.

8.6. Parkeren

Het parkeren voor auto's voor bezoekers aan De Steendert is op dit moment matig geregeld. Bezoekers die met een auto aan de kant van Est aankomen, parkeren vaak op de ruime parkeerplaats van het bedrijf Berg Paprika aan de Karnheuvelsestraat (foto rechts). Doorgaans is daar voldoende ruimte, het komt zelden voor dat dit vol staat. Dit is particuliere grond, maar tot op heden biedt dit **zelden knelpunten**.

Aan de kant van Ophemert parkeren mensen vaak op de stelplaats aan de Steendertse Uitweg (ruimte met betonplaten). Ook dit is particulier terrein, er staat niet echt een parkeerbord of zo. En het schijnt dat de agrariër die dit kleine terrein in gebruik heeft, aangegeven heeft andere plannen te hebben met die stelplaats. Daarmee gaat mogelijk alle **parkeerruimte vervallen** aan de kant van Ophemert voor De Steendert. Aan de noordkant van De Steendert, de Ophemertsestraat, is geen enkele parkeerruimte. Toch staan daar ook wel eens auto's die overlast bezorgen, ze blokkeren dan de toegang tot agrarische percelen of ook de openbare weg.

Samengevat is er geen parkeerprobleem aan de kant van Est. Wellicht is het wel verstandig dat Staatsbosbeheer betere afspraken maakt met Berg Paprika's en dat de gemeente duidelijker aangeeft waar je wel en niet kan en mag parkeren. Aan de kant van de Ophemertsestraat (noord) is er geen parkeerruimte, het zou verstandig zijn als de gemeente daar een bord plaatst dat wandelaars aan de kant van Est en Ophemert (wel) kunnen parkeren. Aan de kant van Ophemert (de Steendertse Uitweg) zullen nieuwe maatregelen getroffen moeten worden, daarvoor is ook ruimte in het veld tegenover de huidige stelplaats.

8.7. Handhaving

30 jaar na de aanleg van de plassen en 12 jaar na het verplaatsen van de molen is er een **lokale balans** ontstaan in dit natuurgebied. Liefhebbers weten het gebied te vinden, overlast is zo goed als afwezig en de natuur kan haar gang gaan. Elke dag van het jaar is De Steendert prachtig, zowel in de stille winters als in de uitbundige zomers. De eigenaar en beheerder van het gebied, Staatsbosbeheer, heeft er tot nu toe eigenlijk nauwelijks omkijken naar. De toezichhoudende BOA (buitengewoon opsporingsambtenaar) komt zelden langs en ook de boswachter rijdt of loopt één of twee keer in de maand een kort rondje.

De gemeente West Betuwe is verantwoordelijk voor het onderhoud en beheer van het fietspad, maar heeft daar eigenlijk nauwelijks omkijken naar. Wat handhaving betreft komen de BOA's van de gemeente zelden tot nooit langs, met name omdat ze er met de auto niet kunnen komen en je met de fiets heen en weer uit Geldermalsen een uur bezig bent. Onlangs werd ook de laatste openbare prullenbak uit De Steendert verwijderd, de mensen van gemeentewerken komen nauwelijks meer in het gebied.

Op dit moment houden de molenaar, omwonenden en wandelaars **een oogje in het zeil**. Als er wat is, dan trekken ze tijdig aan de bel en weten ze ook bij wie ze moeten zijn. Wat handhaving betreft zien we dus op dit moment een **prima balans**. Maar op het moment dat we het gebruik van het gebied gaan intensiveren, met meer recreatieve voorzieningen zoals parkeren, picknickbanken, honden uitlaten, etc., dan zullen we hoe dan ook meer handhaving moeten organiseren. En zal, hoe dan ook, de **overlast** gaan toenemen, omdat diezelfde handhaving niet permanent in het gebied aanwezig zal zijn. Ook zijn er natuurlijk **meer kosten** bij gemoeid en we zien in de praktijk (bijvoorbeeld bij overlast als er geschaatst wordt op de plassen van De Steendert), dat Staatsbosbeheer en de gemeente elkaar soms wat de bal lijken toe te spelen als het gaat om handhaving. Die onderlinge afspraken zijn onvoldoende uitgewerkt.

Kort samengevat is handhaving vaak een soort **sluitpost** op de besluitvorming over de plannen en wordt er vooraf volstrekt onvoldoende gekeken naar overlast, kosten en onderlinge afspraken.

8.8. Regionale netwerken van wandelpaden

Officieel lopen er nu geen wandelpaden in het gebied De Steendert. Er loopt wel een verhard fietspad tussen Est en Ophemert door het gebied, dit is in onderhoud bij de gemeente West Betuwe. De meeste wandelaars maken nu gebruik van de zogeheten beheerpaden. Dit zijn paden die primair zijn aangelegd om het gebied toegankelijk te maken voor onderhoudswerkzaamheden, met name rond het water. Wandelen wordt daar gedoogd. Rondom de plassen lopen nu dit soort paden en ook langs de watergangen. Deze paden worden ook wat intensiever gemaaid dan de rest van het gebied. Het is eigenlijk best opmerkelijk dat er al 30 jaar formeel geen wandelpaden zijn, terwijl er wel zo veel wandelaars zijn. Er zijn ook geen kaarten waar deze paden opstaan, er is ook geen plattegrond bij het gebied en ook niet online. De meeste wandelaars weten proefondervindelijk wat "hun rondje" is.

Bij de drie ingangen van De Steendert staan wel standaard bordjes, met de informatie dat we vrij mogen wandelen op de wegen en paden. Maar onduidelijk is waar die paden nou wel en niet lopen en wat de status is van die paden. Ook zijn er zogeheten olifantenpaadjes in het gebied. Op de borden staat ook dat er geen toegang is met loslopende honden of met paarden.

In de kern zijn er drie soorten officiële wandelpaden voor natuurgebieden zoals De Steendert. Dat is even los van de naam van de route van een wandelpad, zoals het Pieterpad, Gelderse struinroute, etc. Je kan een **verhard wandelpad** hebben, waar je bijvoorbeeld ook met een rolstoel over heen kan. Zulke paden vergen een fundering en het is vaak een flinke ingreep op het terrein om dit aan te leggen. Ook vergen dit soort paden regelmatig en kostbaar onderhoud. In feite functioneert het fietspad hier nu voor, dit pad is vrij goed toegankelijk voor rolstoelen.

Daarnaast zijn er **klompenpaden**. Dit zijn lokale gemarkeerde wandelroutes. De klompenpaden zijn een initiatief uit 2002 van [Landschap Erfgoed Utrecht](#) en [Stichting Landschapsbeheer Gelderland](#) om het gebruik van oude en nieuwe voetpaden te stimuleren door ze met elkaar te verbinden. Inmiddels vinden we door heel Nederland klompenpaden, ook veel in Gelderland. Deze paden zijn vaak wat avontuurlijker, liefst onverhard en minder toegankelijk voor rolstoelen.

Een "natte variant" op de klompenpaden zijn **laarzenpaden**, waar je ook op onderdelen door drassige grond gaat wandelen. Waar je dus maar beter je laarzen kan aantrekken. Juist de variant van een laarzenpad lijkt geschikt voor De Steendert, aangezien delen van het gebied vrij drassig zijn en blijven, zeker als je ook door de lagere delen wenst te lopen.

Samengevat zou het fijn zijn om van de huidige beheerpaden formeel laarzenpaden te maken. En dit ook netjes op een plattegrond aan te geven, eventueel met wandeltijden erbij. Dat vergt nauwelijks een ingreep in het gebied, hooguit het plaatsen van een paar natuurlijke paaltjes en wat borden.

8.9. Evenementen

Zo nu en dan vinden er ineens spontane evenementen op De Steendert plaats. Vaak onaangekondigd en ook **zonder toestemming**, dit leidt vrijwel altijd tot **overlast**. Tijdens de coronatijd in 2020 waren er mensen die de lockdown regels aan hun laars wilden lappen en met 10 grote pick-up trucks het terrein opreden en daar harde dance muziek gingen draaien, drinken en dansen. Ze werden uiteindelijk door de politie gesommeerd te vertrekken, er bleef veel rotzooi achter.

In februari 2021 vond er plotsklaps een **extreme schaatsinvasie** plaats. Door een combinatie van coronamaatregelen (iedereen thuis, horeca gesloten, behoefte aan buitenontmoeting), het gevoel van “eindelijk weer eens schaatsen”, mooi weer (zonnig en goed ijs) en precies mooi ijs in het weekend, kwamen er op zaterdag 13 en zondag 14 februari 2021 naar schatting meer dan 3.000 bezoekers naar De Steendert en kreeg het gebied meer dan 1.500 auto's te verstouwen. Aan de ene kant was dat allemaal heel spontaan, leuk en gezellig, echt heel veel schaatspret. Maar het zorgde helaas ook voor veel overlast, vervuiling en onveiligheid.

De buurtbewoners hebben na dit schaatsweekend meer dan 5 kuub aan troep opgeruimd, met veel gebroken glaswerk, plastic troep, half afgekloven eten, olievaten met verbrande zooli, kapotte schaatsen, honderden Flügel flesjes, overal kroonkurken, etc. De buurt heeft met een team van 10 bewoners meer dan 2 uur staan ruimen, de hoeveelheid rotzooli was echt bizar.

Een werkgroep, bestaande uit medewerkers van de gemeente en politie heeft daarna samen met de buurtbewoners een **draaiboek** opgesteld, met maatregelen die genomen worden als er weer zo'n situatie (schaatsinvasie) dreigt. Afspraak is dan het autoverkeer drastisch in te perken, door straten af te sluiten en dat ook streng te handhaven. Ook worden er dan tijdelijk extra prullenbakken geplaatst en de communicatielijnen kort gehouden via een app-groep.

In oktober 2022 organiseerde jachtvereniging De Veluwehunt een zogeheten **slipjacht** over De Steendert. Dit evenement vond plaats zonder toestemming van Staatsbosbeheer en

zonder toestemming van de gemeente West Betuwe. Er trok een stoet van 40 loslopende jachthonden en 25 paarden over De Steendert. Nu is dat wel een mooi gezicht om van een afstand te zien, maar op de meeste locaties in Nederland is dit verboden omdat die loslopende honden ook nog wel eens wat echt wild te pakken nemen en de paarden een hoop schade kunnen maken aan het terrein. Formeel is De Steendert ook niet toegankelijk voor paarden, de vereniging was simpelweg in overtreding. Op Facebook verschenen onderstaande foto's:

Samengevat biedt De Steendert soms plek aan evenementen die daar eigenlijk niet bedoeld zijn. De lijntjes tussen de buurtbewoners en de gemeente en politie zijn inmiddels vrij kort. Maar meestal is het dan mosterd na de maaltijd. Het is verstandig ogen en oren open te houden en publieks- en groepsevenementen simpelweg **altijd te verbieden**.

8.10. Onderhoud en veiligheid

Eigendom en exploitatie van een natuurgebied brengt ook een verantwoordelijkheid rond onderhoud en veiligheid met zich mee. De trackrecord van Staatsbosbeheer voor het onderhoud op De Steendert is helaas vrij negatief. Het onderhoud is aanhoudend onder de maat, in het huidige populierenbos bijvoorbeeld wordt geen enkel onderhoud gepleegd, waardoor bramen woekeren, fauna verdwijnt en er zelfs gevaarlijke situaties ontstaan. De populieren in dit bos zijn buitengewoon wankel, het is levensgevaarlijk om in dit bos te lopen.

Ook langs de Steendertse Uitweg (de slingerende half-verharde weg aan de zuidkant van de Steendert) staan verouderde populieren, waar takken loshangen en zo nu en dan een boom omwaait. De boswachter adviseert ook dit pad te mijden. In de gebiedsbijeenkomsten erkende Staatsbosbeheer ook dat de afgelopen jaren het onderhoud flink tekort heeft geschoten en dat er daardoor gevaarlijke situaties dreigen.

8.11. Maatschappelijke impact samengevat

Het introduceren van een nieuw bos heeft impact op een groot aantal maatschappelijke aspecten.

Deelconclusie 24: er is een groot aantal maatschappelijke aspecten aan de orde bij bosplannen, daar zal Staatsbosbeheer dus veel breder naar moeten kijken en veel meer onderzoek naar moeten doen en presenteren.

9. Conclusies en aanbevelingen

Het natuurgebied De Steendert bevat een lange geschiedenis en is een hoogwaardig cultuurlandschap. Omdat het gebied buiten de grote ruilverkaveling is gehouden, bevat dit zeldzame open groene landschap nog de zichtbare kavelstructuur uit een ver verleden. Juist hier is het ruwe agrarische verleden van de Betuwe nog goed te zien. De gemeente West Betuwe heeft zowel in haar erfgoedbeleid, als in haar landschapsontwikkelingsbeleid stevig vastgelegd dat dit soort landschap **gekoesterd, bewaard en beschermd** moet worden. Het voorgenomen plan voor grootschalige bosaanleg paste daar niet in, met dit plan zou het zichtbare en hoogwaardige cultuurlandschap fysiek en visueel verdwijnen.

Het introduceren van veel meer bomen heeft **een grote impact** op andere aspecten. Wat betreft biodiversiteit is het vergroten van de variatie van levensvormen in De Steendert geen doel op zich. Met de aanleg van een bos zullen er soorten bijkomen, maar evengoed verdwijnen. Een bos is uit oogpunt van biodiversiteit ook niet beter of slechter dan natuurlijk grasland. Variatie (biodiversiteit) moeten we altijd in een brede regio en context bekijken. Of anders gezegd, het is belangrijk om ook natuurlijk en kruidenrijk grasland te koesteren in De Betuwe. Met dit plan zou bijvoorbeeld de monumentale Poldermolen grotendeels haar functie verliezen. Immers, het natuurlandschap er omheen hoeft dan niet meer drassig te blijven, bomen zijn juist gebaat bij periodes van droogte. Zo vraagt sociale veiligheid aandacht, omdat het fietspad op De Steendert ook een verbindingsroute is voor jonge scholieren. Er spelen agrarische belangen, die nog nauwelijks onderzocht zijn, maar wel tot grote zorgen leiden. Het aangezicht van het gebied zal jarenlang ver onder de maat zijn, dat zal eerst juist een negatieve impact op recreatie hebben. Inwoners waarderen de huidige **balans** in De Steendert tussen stilte en recreatie. Ze vinden het ongewenst die balans te verstoren.

9.1. Wat zou je wel met elkaar moeten wensen?

Vanuit inwoners, ondernemers en recreanten is er geen wens om een robuust natuurbos te plaatsen in De Steendert. Integendeel, uitgangspunt is om de prachtige natuur op deze schitterende plek vooral met rust te laten. Juist om het landschap van vroeger te koesteren. Wellicht kunnen we het huidige (kleine) bosperceel nog wat uitbreiden en ook op andere plekken in het gebied wat kleine percelen met bomen worden toegevoegd. Om ook te laten zien hoe het landschap ook vroeger kleine bospercelen bevatte. Maar **maximeer de boomaanplant op circa 10 hectare** en zorg ervoor dat er geen aaneengesloten boslijnen ontstaan. Mopperen is vaak makkelijk, maar het is beter goed te formuleren wat we *wel* wensen. Dat kan je samenvatten in **drie eenvoudige wensen**:

1. Behoud zo veel mogelijk het **huidige karakter** van De Steendert. Koester de uitgangspunten van het nieuwe Landschapsontwikkelingsplan, dat de cultuurhistorie van dit gebied van groot belang is en blijft.
2. Maak op een paar plekken meer ruimte voor bomen, maar voorkom grote robuuste blokken bos. Voeg **maximaal 10 hectare** aan bomen toe. Dat betekent een forse reductie van het plan van 37 hectare (dat plan moet je dus minimaal driekwart afschalen).
3. Maak van de huidige beheerpaden (die nu dagelijks gebruikt worden) **laarzenpaden**. Dan hoeven we bijna niets te veranderen aan de inrichting en aan het onderhoud.

Zo simpel kan het zijn. Zo simpel zou het moeten zijn. Zo simpel is het.

10. Procedures en besluitvorming

De aankondiging, uitwerking en besluitvorming van en over het bomenplan voor De Steendert verliep uit oogpunt van participatie en maatschappelijke samenwerking **nogal rommelig**. Er werden weliswaar drie informatieavonden georganiseerd, maar inwoners, ondernemers en gemeenteraadsleden werden daar **eenzijdig, onvolledig en daarmee onjuist** geïnformeerd. Uiteindelijk trok de gemeenteraad van West Betuwe aan de noodrem door unaniem een motie aan te nemen tegen het bomenplan. Daarop besloot Staatsbosbeheer uiteindelijk de plannen stop te zetten.

De nieuwe **Omgevingswet** (die op 1 januari 2024 in werking gaat treden) heeft als centraal doel te zorgen voor meer transparantie bij de besluitvorming over complexe projecten. Doel is om het publiek vroegtijdig te betrekken bij impactrijke projecten en het vergunningenproces te stroomlijnen. Achterliggend doel is om de besluitvorming over projecten in de fysieke leefomgeving te **versnellen en te verbeteren**. In dat kader is het goed nog eens terug te kijken op dit proces en te leren van de (mis-)stappen die gemaakt zijn.

10.1. Hoe verliep de indiening van het voorstel?

Staatsbosbeheer organiseerde 3 keer een zogeheten gebiedsbijeenkomst. De agenda van deze bijeenkomsten was telkens onduidelijk. Eerst leek het erop dat Staatsbosbeheer “iets” met het gebied wilde gaan doen (maar bleef het bomenplan vooral mistig), in de laatste bijeenkomst lag het plan eigenlijk al vast en werd de omgeving alleen geïnformeerd. Deze opzet van gebiedsbijeenkomsten pakte nogal demotiverend voor deelnemers uit. Als een initiatiefnemer (in dit geval Staatsbosbeheer) een plan heeft, kom er dan gewoon voor uit en strooi niet met mistige presentaties over Romeinen in het gebied of het algemeen belang van vlinders. Laat zien wat je wil, waarom en hoe.

Aanbeveling 1: als je een gebiedsbijeenkomst organiseert, draai dan niet om de hete brei heen en wees duidelijk en doelgericht over je plannen en motivaties.

Inwoners en belanghebbenden werden door de gemeente geïnformeerd dat Staatsbosbeheer op 29 juni 2023 een **vergunning** heeft aangevraagd. Hoe die aanvraag er precies uitzag, werd niet openbaar gemaakt. Staatsbosbeheer verspreidde op 28 juni 2023 een **nieuwsbrief** en gaf daarin aan dat het bomenplan vooral bedoeld was voor een “hogere biodiversiteit” (de nieuwsbrief is opgenomen in bijlage 2). Ook gaf Staatsbosbeheer aan dat de recreatiemogelijkheden voor de omwonenden verstrekt zouden worden (terwijl in de praktijk juist bleek dat deze mogelijkheden sterk achteruit zouden gaan). Staatsbosbeheer meldde in deze nieuwsbrief ook dat het plan begin juni 2023 met de wethouders was besproken, waarmee men naar de inwoners de schijn wekt dat het gemeentebestuur meedenkt en het plan ingediend kan worden. Niets was echter minder waar!

VERGUNNINGEN

Berichten over uw buurt

Op Overheid.nl vindt u berichten over vergunningen voor activiteiten in uw buurt, zoals evenementen en bouwplannen. Verder vindt u de bekendmakingen van nieuwe regelgeving. Het gaat om publicaties van gemeentes, waterschappen en provincies van de afgelopen twee maanden. U kunt hier ook een e-mailaankondiging instellen.

Go naar www.overheid.nl/aankondigingen-over-uw-buurt en schrijf u in bij 'Blijf op de hoogte'.

Alle publicaties op Overheid.nl zijn de rechtmatige bekendmakingen, het elektronisch gemeentebild is het enige officiële medium voor bekendmakingen naar rechten aan onroerend kunnen worden. De bevoegdheidsperiode begint op de dag na de waarop het besluit aan de vergunninghouder is bekendgemaakt. Deze datum staat na de vermelding van de vergunning vermeld.

Aangevraagde vergunning

Woonplaats	Adres	Toedichting	Datum
Beest	Wethouder Klerkstraat 27	plaatsen dakkapel	4-7-2023
Geldernulven	De Iepenwei (GDM00 N 1238)	bouwen bedrijfsverzamelgebouw	29-6-2023
Meteren	Voorbaart 3a	wijzigingen garagedeur	28-6-2023
Nieuwgraven	Voorstraat 3	plaatsen zonnepanelen	30-6-2023
Opluizen	natuurgebied de Steendert	aangrijven bos	29-6-2023
Vuren	Midijk 141	aanleggen aamstelakate	28-6-2023
Waardeburch	Steenvogel 28	walseren sigebouw	4-7-2023

De publicatie van aangevraagde vergunningen heeft slechts een informeel karakter. Tegen een aangevraagde vergunning kunt u geen bezwaarschrift indienen. Dat kan pas als de vergunning is verleend.

Staatsbosbeheer stelde ook in hun nieuwsbrief uit juni 2023 dat er voor het grootste deel van het plan uitsluitend een omgevingsvergunning hoeft te worden gevraagd vanwege de

archeologische waarden. Dat is feitelijk **onjuist**, want in het vigerende bestemmingsplan Buitengebied Neerijnen staat over “Natuur” dat dit soort bestemming is aangewezen voor behoud, herstel en ontwikkeling van de aanwezige natuur- en landschapswaarden, inclusief de bijbehorende abiotische waarden. Of met andere woorden, de landschapswaarden dienen gerespecteerd te worden. Deze zijn landschapswaarden nadrukkelijk benoemd in onder meer het Landschapsontwikkelingsplan (LOP) van de gemeente en in de Omgevingsvisie van de provincie. In het vigerende bestemmingsplan staat dat een omgevingsvergunning noodzakelijk is bij het verwijderen van landschapselementen die ten tijde van het van kracht worden van het plan aanwezig waren en ook bij het beplanten van gronden met bomen die hoger groeien dan 2,5 m, inclusief opgaand houtgewas in verband met boomteelt of houtteelt. Dat is allemaal aan de orde. Kortom: aanplanten van bos is weldegelijk vergunningsplichtig en dat staat los van de archeologische waarden (die je ook moet koesteren, daar niet van). En voor het agrarische deel van het plan is zelfs een bestemmingsplanwijziging nodig. Inwoners en ondernemers werden met deze nieuwsbrief dus onjuist geïnformeerd, of beter gezegd: **op het verkeerde been gezet**. Dat geldt evengoed richting de raadsleden, die deze nieuwsbrief ook ontvingen en dus ook op het verkeerde been werden gezet.

Aanbeveling 2: de gemeente moet na de indiening van een plan goed kijken welke procedure er gevolgd moet worden en hoe de gemeente dat communiceert naar de inwoners. Bij een aanvraag tot wijziging van bestemmingsplan (en het voornemen daar een principebesluit over te gaan nemen), moet het college dat ook duidelijk communiceren naar inwoners. Een eenregelige aankondiging volstaat dan niet.

Staatsbosbeheer voegde bij de aanvraag in juni 2023 een notitie van 14 februari 2023 van een individuele ambtenaar van de **provincie Gelderland**, waarin de conclusie zou staan dat bosaanleg in de Steendert niet in strijd zou zijn met een provinciaal belang. Dat was (en is) een onjuiste en onrechtmatige notitie. Inhoudelijk was de stelling in die ambtelijke notitie van de provincie onjuist, omdat het plan niet getoetst was aan de verschillende beleidsnota's en spelregels van de provincie Gelderland. Ook valt de timing op, omdat deze notitie opgesteld is voorafgaand aan de behandeling van het LOP in de gemeenteraad van West Betuwe en er is ook in het voorjaar een nieuw provinciebestuur aangetreden, met nieuwe uitgangspunten rond bosaanleg. Staatsbosbeheer negeerde simpelweg die nieuwe ontwikkelingen en deed alsof de provincie akkoord is. Op vragen over deze inhoudelijke positie van de provincie antwoordde de provincie Gelderland op 31 juli 2023 echter het volgende:

Beste meneer Koenings,

Voor de aanplant van bomen/bos dient een omgevingsvergunning te worden aangevraagd bij de gemeente. Wanneer de aanplant afwijkt van het huidige bestemmingsplan én plaats vindt binnen de Groene ontwikkelingszone (GO) en/of het Gelders Natuurnetwerk (GNN) van de provincie Gelderland (beiden lijkt het geval in de Steendert) dient de gemeente de aanplant te toetsen aan de regels uit de provinciale omgevingsverordening. Deze betreffen onder andere een toetsing door de gemeente aan de kernkwaliteiten van het gebied. Zie hiervoor de online viewer van de provincie Gelderland en het overzicht van de kernkwaliteiten van het deelgebied waarbinnen de Steendert valt, uit de provinciale omgevingsverordening.

De provincie heeft tot nader orde geen formele rol bij de bosontwikkelingsplannen van Staatsbosbeheer in de Steendert. Ook is geen verzoek ontvangen voor financiering van de bosaanplant. Wanneer dit in de toekomst wel zo zal zijn, zullen we deze beoordelen conform de subsidievoorwaarden van de betreffende subsidieregelingen. Dit betekent voor de Steendert onder andere dat de gemeente akkoord moet zijn met de voorgenomen bosaanleg.

De provincie verwees in dit bericht ook naar de kernkwaliteiten van het gebied via deze link: https://geodata.gelderland.nl/bestanden/Geo-teksten/Dataset/POVE_B_Kernkwal_deelgeb/html/kernkwaliteiten49.html

De provincie stelde dus **glashelder** dat de gemeente West Betuwe het plan zou moeten toetsen aan de kernkwaliteit van het gebied, namelijk “open kommen met weidebouw (onder andere De Steendert)”. En voor ontwikkelingsdoelen verwees de provincie nadrukkelijk naar het doel “Ontwikkeling cultuurhistorische patronen en beheersvormen”. De ambtelijke notitie van 14 februari van de provincie ging daar helemaal niet op in en was daarmee **onvolledig en onzorgvuldig**.

Aanbeveling 3: werk als overheden beter samen. Als een initiatiefnemer claimt dat een andere overheid ergens mee akkoord is, onderzoek dat dan ook en vraag dat na. Je kan een initiatiefnemer niet op blauwe ogen geloven, je hebt ook een zekere onderzoekplicht.

10.2. Behandeling door de Omgevingsdienst Rivierenland en gemeente West Betuwe

Op 29 juni 2023 diende Staatsbosbeheer dus het bomenplan in bij de Omgevingsdienst Rivierenland (ODR). De inhoud van deze aanvraag werd echter pas medio september 2023, dus pas na 2,5 maand na indiening “vrijgegeven” door het college van B&W. Met daarin een aankondiging en opdracht aan de gemeenteraad dat het college van B&W uiterlijk 5 oktober 2023 een besluit moest gaan nemen. Dat was zeer opmerkelijk, aangezien de aanvraag incompleet was, zo ontbrak er enig onderzoek naar het cultuurhistorisch landschap. Een incompleet voorstel zou B&W sowieso moeten afwijzen, normaal is dat er dan aanvullende vragen worden gesteld en het dossier wordt aangevuld. Onduidelijk was en bleef waarom B&W dan toch stelde dat die deadline voor besluitvorming zo hard was.

Het college stuurde op 13 september 2023 een groot pakket documenten aan de gemeenteraad, zonder advies, samenvatting, duiding of inkadering. Maar wel met de vraag of de gemeenteraad voor 26 september schriftelijke inbreng kon leveren, zodat het college tot besluitvorming over kon gaan. Het college gaf de gemeenteraad dus een tijdspanne van 8 werkdagen voor zo'n belangrijk besluit. Dat was **niet alleen onzorgvuldig, dat was simpelweg onmogelijk**.

B&W stelde in een korte memo aan de gemeenteraad op 13 september 2023 dat de bevoegdheid voor het beslissen op de vergunningsaanvraag bij het college ligt. Dat was formeel inderdaad uiteindelijk het geval, maar niet op die manier besproken en afgesproken met de gemeenteraad. De uiteindelijke formele bevoegdheid ligt wel bij B&W, maar er was eerder in 2023 **politiek-bestuurlijk** nadrukkelijk afgesproken, dat daar waar plannen en projecten afwijken van het Landschapsontwikkelingsplan (LOP), de gemeenteraad betrokken zou worden, in ieder geval ter consultatie en/of advies. Ook in de nieuwe Omgevingswet is dit nadrukkelijk het uitgangspunt. Het college negeerde simpelweg dat amendement uit het LOP.

Aanbeveling 4: zorg als gemeentebestuur voor een zorgvuldig proces. Als er een ingrijpend ruimtelijk voorstel op tafel ligt (lees: een voorstel is formeel ingediend), moet het college zorgen voor een proactieve informerende rol naar de inwoners en raadsleden. Zeker in het geval als de gemeenteraad voor specifieke ruimtelijke ontwikkelingen (in dit geval afwijken van het LOP) politiek-bestuurlijke afspraken heeft gemaakt over consultatie en advies.

Op 26 september 2023 kwam de **gemeenteraad van West Betuwe** bijeen. In een uitgebreide behandeling ([hier](#) na te luisteren) bespraken de raadsleden het voorstel en de procedure. Er werd unaniem een glasheldere motie aangenomen met een dringende opdracht aan het college **geen goedkeuring** te verlenen aan het bomenplan. In bijlage 2 is een kopie van de aangenomen motie opgenomen. Terugkijkend op dit proces en deze raadsbijeenkomst werd de gemeenteraad welhaast gedwongen aan een soort noodrem te gaan hangen. Raadsleden waren veel te lang buitenspel gehouden en als ze niet meegenomen worden in een proces van meedenken, participatie en consultatie, dan gooien raadsleden de spreekwoordelijke **kont tegen de krib**. Dat is allemaal heel menselijk, maar in het licht van de nieuwe omgevingswet zou je dat anders wensen.

Aanbeveling 5: de gemeenteraad moet nieuwe afspraken maken met het college om eerder en uitvoeriger betrokken te worden bij belangrijke ruimtelijke projecten. Als de gemeenteraad uitsluitend aan het laatste eind wordt betrokken met een ja of nee optie, dan doet dat geen recht aan het inhoudelijk tijdig betrekken van de gemeenteraad.

Na de raadsbehandeling was de verwachting dat het college met een **unaniem nee** uit de gemeenteraad zou besluiten het voorstel zoals ingediend op 29 juni 2023 af te wijzen. Echter, op 3 oktober 2023 besloot het college van B&W de besluitvorming 8 weken uit te stellen op verzoek van Staatsbosbeheer, die formeel had gevraagd de aanvraag toch nog even “aan te houden”. Staatsbosbeheer wilde graag nog één keer met de wethouders een rondje over De Steendert wandelen om hun plan nogmaals te duiden. Raadsleden werden hierover met een **WhatsApp-bericht** geïnformeerd, buiten elke vorm van transparantie of openbaarheid om.

Aanbeveling 6: als je belangrijke besluiten neemt, bijvoorbeeld in het uitstellen van belangrijke besluiten (na een unanieme oproep van de gemeenteraad), dan is het communiceren over zo'n besluit in het geheim via een WhatsApp-bericht echt onder de maat. Ook raadsleden zouden dit echt niet moeten accepteren.

Op 8 november 2023 brachten de wethouders Jacoline Hartman en Joke van Vrouwerff een bezoek aan De Steendert en gingen ze aansluitend in overleg met de vertegenwoordiging van Staatsbosbeheer. Daarbij waren dit keer niet alleen de projectleider en boswachter aanwezig (die tot dan toe de voorlichting richting publiek hadden verzorgd), maar ook een manager van het hoofdkantoor (ook om de bestuurlijke relatie tussen gemeente en Staatsbosbeheer wat op orde te houden). In het overleg op 8 november 2023 gaven de wethouders (nogmaals) aan dat er geen draagvlak is voor het project in de gemeenteraad. Staatsbosbeheer gaf daarop aan de motie van de gemeenteraad te respecteren en het plan voorlopig in de ijskast te zetten.

Daarmee was het **plan van de baan**. Opvallend was dat het college de gemeenteraad daar (weer) niemand over informeerde, zowel het publiek als de gemeenteraad bleef onbekend met die belangrijke uitkomst. Pas na formele raadsvragen uit de gemeenteraad, stuurde het college op 28 november 2023 (dus bijna 3 weken na het overleg) een beantwoording van raadsvragen, waar deze positie van Staatsbosbeheer werd toegelicht. Inwoners en betrokkenen bleven verder verstoken van informatie.

Aanbeveling 7: als er belangrijke ontwikkelingen zijn in een plan waar de gemeenteraad unaniem grote zorgen heeft geuit, zorg dan als college van B&W voor een proactieve informatievoorziening om raadsleden, inwoners en ondernemers tijdig en zorgvuldig op de hoogte te houden.

10.3. Hoe nu verder?

Het proces tot nu toe heeft vooral **twee dramrende partijen** opgeleverd. Aan de ene kant Staatsbosbeheer, die zich welhaast doof en blind heeft opgesteld rond het massieve bomenplan en geen rekening wilde houden met de wensen uit de omgeving en bijvoorbeeld de cultuurhistorische belangen. Aan de andere kant een gemeenteraad, die veel te laat en te mager betrokken werd door Staatsbosbeheer zelf en ook door het college van B&W; een raad die onder hoge procedurele druk een vrij felle unanieme motie heeft aangenomen dat de Steendert helemaal moet blijven zoals het gebied nu is (lees: dat boomaanplant daar helemaal niet gewenst is).

We zien daarmee vooral een **patstelling** ontstaan. De vraag is of het maatschappelijk belang daar nou mee gediend is. Als Staatsbosbeheer blijft drammen op een massief bomenplan (in een alles of niets scenario), dan komt het plan er niet, aangezien de gemeenteraad een heel duidelijk besluit heeft genomen en de gemeenteraad het hoogste bestuurlijke orgaan in de ruimtelijke ordening is. Andersom: als de gemeenteraad zou blijven drammen dat er niets en nooit iets zou kunnen op De Steendert, dan gebeurt er ook helemaal niets in dit gebied en kan dit gebied ook helemaal niets bijdragen aan de nationale opgave voor het aanplanten van meer bomen. Is dat erg? Misschien niet, omdat er elders in de gemeente nog andere ontwikkel-perspectieven zijn voor meer bos, zeker ook in het licht van de te verwachten stoppende veehouderijen in het landelijk gebied (waardoor er ook voor een deel ruimte ontstaat voor nieuwe natuurontwikkeling).

Staatsbosbeheer heeft aangekondigd zich nader te gaan beraden, niet uitgesloten is dat er in 2024 een aangepast plan op tafel komt met een veel kleiner oppervlakte aan nieuwe bomen. Het is verstandig om dat plan dan veel zorgvuldiger te communiceren en veel eerder en eerlijker af te stemmen met de omgeving en de gemeenteraad.

Aanbeveling 8: mocht er alsnog een nieuw plan komen, leer dan van alle misstappen die zijn begaan in de eerste ronde. Dat is een oproep aan zowel Staatsbosbeheer, het college van B&W, als de gemeenteraad van West Betuwe.

Bijlage 1: Overzicht betrokkenen

Er zijn relatief veel mensen en organisaties betrokken, hieronder een niet uitputtend overzicht van belangrijke sleutelspelers:

- Inwoners uit De Betuwe, in het bijzonder uit Ophemert, Est en Wadenhoijen
- Direct omwonenden (inwoners en boerenbedrijven)
- Betrokken ondernemers en pachters van de grond
- De molenaar van de Poldermolen
- Molenstichting Gelders Rivierengebied
- Staatsbosbeheer (huidige eigenaar)
- Gemeente West Betuwe
- Waterschap Rivierenland
- Provincie Gelderland
- Het Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat
- Dorpstafel Ophemert (grootste deel van De Steendert is grondgebied Ophemert)
- Dorpstafel Est (De Steendert ligt evengoed nabij het dorp Est)
- De werkgroep Levend Landschap Ophemert (LLO)
- De Klompenpad werkgroepen uit Est en Ophemert
- Vereniging tot Behoud van het Lingelandschap
- De Historische Kring West Betuwe
- Erfgoed Gelderland
- Fietsersbond West Betuwe
- Faunabescherming
- Wereld Natuur Fonds
- Gelders Genootschap
- Vlinderstichting
- LTO Noord
- Oudheidkamer Tiel, werkgroep BATO (Beoefenaren Archeologie Tiel en Omstreken)
- Vrijwilligers en professionals van IVN
- Natuur en Milieu Federatie Gelderland

Bijlage 2: Berichten in de pers

Omroep SRC heeft een mooie korte documentaire gemaakt over de plannen van Staatsbosbeheer. Dubbelklik op onderstaand plaatje of gebruik de QR code ernaast.

Video:

21 december 2022:

Dinsdag 20 december 2022 @berkstart.nl

nieuws 15

Ontwikkelingen in de Steendert

De reacties op het ontwerp van Staatsbosbeheer waren verdeeld, zowel enthousiasme als gereserveerdheid klonken.

EST • De tweede bijeenkomst over natuurgebied de Steendert, waarbij Staatsbosbeheer een eerste ontwerpvoorstel presenteerde, is geweest. Er waren ruim vijftig aanwezigen, waaronder wethouder van Wiersewaal, ambtenaren van de gemeente West Betuwe, afgevaardigden van de dorpsafdeling Est en Ophemert, Vereniging tot behoud van het Lingrandschap, Waterschap Rivierland, agrariërs, boeren en andere gebruikers van het gebied.

Staatsbosbeheer wil natuurgebied de Steendert, een gebied van negentig hectare bij Est, verder ontwikkelen. In een eerste bijeenkomst in juli werd de wens van Staatsbosbeheer voor de Steendert kenbaar gemaakt met de vraag aan belanghebbenden voor hun input. Er zijn die eerste avond door de aanwezigen veel opmerkingen en wensen meegegeven. Aan de hand daarvan is Staatsbosbeheer aan de slag gegaan met het maken van een ontwerp. Staatsbosbeheer heeft inwoners ook om de tafel gezeten met de gemeente, provincie en dorpsafdelingen. Een van de opmerkingen die door diverse partijen werd aangebracht is dat aanplant van bomen, de

welddigheid rondom de plas aantant. In de ontwerpvoorstel is nu volgens Staatsbosbeheer gekozen om in het gebied rond de molen, de openheid te koesteren en versterken en ook de molen moet in het zicht te houden. Het schetsontwerp bevat circa 37 hectare nieuw bos, een hondenlooppad, wandelpaden en beschermde parkoergraslanden. De reacties op het ontwerp waren verdeeld, zowel enthousiasme als gereserveerdheid klonken.

Een tegenstander is buurtbewoner Melvin Kónings: "Welbeschouwd verdoopt dit aangekondigde bosplan voor De Steendert nogal rommelig. De Steendert was en is bedoeld voor vogels, daar hebben we met elkaar in het recente verleden het gebied ook op ingericht. De monumentale molen houdt het land lekker draag, inwoners genieten van het open gebied en daar is bijna iedereen tevreden mee. Overheden hebben miljoenen geïnvesteerd in het grassen van plussen, het planten van watergangen, het verplaatsen van de monumentale molen, etc. Doel was ook om een stuk landschapshistorie te bewaken, het agrarisch landschap van voor de

Foto: Natuurgebied de Steendert in Est.

rulberkavelling. Gaan we nou die hele open omgeven, omdat Staatsbosbeheer een smetstroom groen-waai-deal heeft gesloten met een oligopigant en hoe dan ook bomen wil planten?" Met die laatste opmerking doelt Melvin op de investering die Shell deed van 17,4 miljoen euro in Staatsbosbeheer waarbij in de komende twaalf jaar 5 miljoen bomen geplant zouden moeten worden. "Maar die deal was dat de bomen op lege plekken en in bossen geplant zouden worden", zegt Kónings die ook nog doelt op de laatste prijs die Shell en Staatsbosbeheer kregen van Greenpeace, namelijk die van de Vierde Verkiezing. Omdat de milieugeorganisatie die de aankomende milieureclame behield als

"meest brutale fossiele reclame van het jaar". Staatsbosbeheer geeft aan met de input uit de gebiedsbijeenkomst het eindontwerp te gaan maken. Hierna volgt nog aanvullend archeologisch onderzoek. Ook wordt er in de toekomst naar spoorwagengraaf. De verwachting is dat in het voorjaar van 2023 de vergoeding

4 januari 2023:

OPHEMERT

Bewoners bezorgd om aanplant

Staatsbosbeheer wil een 37 hectare groot bos aanplanten in natuurgebied De Steendert tussen Est en Ophemert. Maar dat valt niet goed bij bewoner Melvin Kónings: „Het is in Rivierenland nog een van de weinige stukjes mooi ongerept natuurgebied.“

Oud-wethouder Kónings woont in De Steendert en maakte een complete studie van het gebied. „Ook voor de gemeenteraad, die hierover nog gaat praten. Het mooie is dat je in dit landschap nog de oude kleine agrarische percelen kan ontwaren, het natte polderlandschap is prachtig. Nu wil

bos in De Steendert

gehouden bewonersbijeenkomsten is volgens hem dat sommigen enthousiast zijn en anderen niet. Niemand is principieel tegen extra bomen, maar bijna iedereen wil De Steendert vooral houden zoals deze is, stelt hij. „Het is nu een groen pareltje waar veel inwoners even wandelen of fietsen. Door het natte land zijn er diverse vogelsoorten in De Steendert te vinden. Van koekoek tot torenvalk, van groene specht tot visdiepe en blauwborst.“

Kónings en zijn medestanders hebben hun wensen geformuleerd in drie uitgangspunten: „Behoud zo veel mogelijk het huidige karakter van De Steendert. Voor-

Staatsbosbeheer vanwege landelijke doelen de hele boel volzetten met bomen. Terwijl de landshapsvisie van de gemeente ijvert voor een groots open landschap.“

Het plan van Staatsbosbeheer, onlangs in deze krant, kent zowel fervente voor- als tegenstanders, zo bleek vorige week uit reacties op sociale media. Kónings weet zich in zijn verzet gesteund door een groep medestanders, zegt hij. „Ik sta zeker niet alleen, al vinden sommigen het lastig om daar mee naar buiten te treden. Ik niet.“

De oud-wethouder is verknocht geraakt aan De Steendert: „Het is een prachtig natuurgebied van 90 hectare in de Betuwe met open

„Het is een prachtig natuurgebied van 90 hectare met open grasland en een klein stukje bos, ingesloten tussen grote agrarische percelen, de kassen van Est en op afstand de Waal en de A15 en Betuwelijn. Een aaneengesloten bos past daar niet bij en zo iets heeft hier ook nooit bestaan.“

Algemeen beeld van een tweetal

kom grote robuuste blokken bos voeg maximaal 10 hectare bomen toe. En maak van de huidige beheerpaden laarzenpaden waar je formeel mag wandelen.“

In maart buigt de gemeenteraad zich over de plannen. Volgens Kónings spelen meer belangen mee. „Het huidige fietspad wordt intensief gebruikt door scholieren. Een fietspad door of vlak langs een bos biedt veel minder bescherming tegen ongewenst gedrag dan een open landschap. En veel meer bomen kunnen leiden tot andere vogelsoorten, die schadelijk kunnen zijn voor de gewassen van fruitteilers.“

– Eric Wijnacker

Via deze nieuwsbrief houden we je op de hoogte van de ontwikkelingsplannen voor natuurgebied de Steendert

Onze visie voor de Steendert is om een landschappelijk fraai gebied te ontwikkelen met een hogere biodiversiteit waarmee er meer afwisseling en diversiteit komt in de natuurwaarden van de Betuwe. We zien hier een kans voor het realiseren van een robuust bos met struweelranden. Hiermee dragen we ook bij aan de Bossenstrategie van Rijk en provincie. Het huidige grasrijke gebied krijgt meer afwisseling van bos, struwelen en grasland. Daarbij blijft de openheid van het landschap rond de waterplassen behouden, met hun rietkragen en de molen, en wordt dit verder versterkt door de jonge opslag (deels) te verwijderen. We willen met verbeterde recreatiemogelijkheden omwonenden de ruimte geven om beter van het gebied te kunnen genieten. Dit wordt gerealiseerd met wandelpaden en mogelijk met een hondenloosloopgebied. Dit project leidt tot een toekomstbestendig en afwisselender gebied voor mens, plant en dier.

In deze nieuwsbrief

- Stand van zaken
- Vervolg
- Beheer

Stand van zaken

Op uitnodiging van de Dorpstafel Ophemert, heeft er op 19 april een derde gebiedsbijeenkomst plaatsgevonden. Tijdens deze bijeenkomst hebben wij een toelichting gegeven op het inrichtingsplan, en was er volop ruimte voor kennis- en informatiedeling.

De avond werd gestart met een interessante presentatie, gegeven door Albert Vliegenthart. (bewoner van Ophemert en ecooloog bij de Vlinderstichting). Hij benadrukte dat een "robuust" bos een grote bijdrage kan leveren aan de biodiversiteit in het gebied. Vervolgens hebben wij vanuit Staatsbosbeheer de afwegingen bij het plan toegelicht. Na de pauze zijn er vragen beantwoord uit het publiek. Het was fijn om in gesprek met elkaar te zijn over de vragen die er leven. Er blijven voor- en tegenstanders van het plan en dat gaan we ook niet oplossen. Het is immers een verandering van het landschap wat de een mooi of waardevol vindt en de ander niet. Wij denken wel dat we zo goed mogelijk hebben gekeken naar alle belangen en wensen en dat er nu een heel mooi plan ligt.

Na deze gebiedsbijeenkomst zijn de laatste onderzoeken afgerond. De resultaten van deze onderzoeken en de gemaakte afwegingen resulteren in het inrichtingsplan. Dit plan en de toelichting daarop is terug te vinden op de "werk-in-uitvoering"-website van de Steendert: www.staatsbosbeheer.nl/deSteendert
Hier vindt u ook een lijst met veelgestelde vragen.

Het plan is begin juni besproken met de wethouders Jacoline Hartman en Joke van Vrouwerff.

Vervolg

Om het plan tot uitvoering te brengen zijn vergunningen nodig. Hiervoor worden twee vergunningstrajecten doorlopen. Het eerste vergunningstraject is voor het grootste gedeelte van de bosaanplant in de Steendert. Dit gebied staat in het bestemmingsplan als natuur, en blijft ook natuur. Voor we hier kunnen starten met het aanplanten van bos, is er vanwege archeologische waarden een omgevingsvergunning nodig.

Voor 3 percelen in het te realiseren hondenlosloopgebied zal een 'principeverzoek' worden ingediend bij de gemeente. Deze percelen staat in het bestemmingsplan als "agrarisch met waarden, landschapswaarden". Mogelijk is hier een wijziging in het bestemmingsplan nodig om de gewenste werkzaamheden te kunnen uitvoeren. Met dit principe verzoek vragen wij de gemeente of zij positief staat tegenover onze plannen voor deze percelen, en zo ja, welke procedure nodig is om de juiste vergunning aan te vragen. In dit principeverzoek vragen we de gemeente ook om medewerking aan het realiseren van 2 parkeerplaatsen. In de volgende nieuwsbrief hopen we u meer te kunnen vertellen over hoe dit verder gaat.

Beheerwerkzaamheden

Zoals al eerder door Staatsbosbeheer aangegeven, worden dit jaar beheerwerkzaamheden uitgevoerd in de Steendert. Zo zal de jonge opslag rond de molen en plassen (deels) worden verwijderd en wordt Reuzenberenklauw bestreden met drukkbe grazing door schapen. Ook worden de hoge populieren in het bestaande bos geoogst. Vanaf 17 juli starten we met het verwijderen van opschot rond de plassen. Eerder werd aangekondigd dat de populieren langs de Steendertse Uitweg ook zouden worden verwijderd. Deze bomen worden echter door meer diersoorten gebruikt dan eerder was voorzien, zoals vleermuizen. Daarom gaan we uitgebreider ecologisch onderzoek doen om hier de juiste keuzes in het beheer te kunnen maken.

*Mocht u vragen hebben, dan kunt u deze altijd aan ons stellen via onderstaande e-mail:
dewaarden@staatsbosbeheer.nl*

Notitie B&W 13 september 2023:

Beantwoording vraag van de raad gesteld op 31-07-2023

Beantwoord op 13-09-2023, onderwerp Aanvraag vergunning aanplanten bos.

We hebben de ODR gevraagd om de informatie beschikbaar te stellen. De stukken vindt u bij deze beantwoording. De beslistermijn is verlengd, omdat het college zelf besluit op de vergunning. De aanvraag moet uiterlijk 5 oktober 2023 afgehandeld zijn. De datum 14 september 2023 op officiële bekendmakingen.nl is niet juist.

De bevoegdheid voor het beslissen op de vergunningsaanvraag ligt bij het college. Met het oog op de beslistermijn voor de afhandeling van de aanvraag moet het college in zijn vergadering van uiterlijk 3 oktober 2023 besloten hebben op de aanvraag. U wenst dat de raad daaraan voorafgaand zijn inbreng kan hebben. Uw artikel 52 RvO verzoek biedt u die mogelijkheid tijdens de raadsvergadering van 26 september 2023. De inbreng van de raad kan dan nog bij het besluit betrokken worden. Daarnaast wordt de fracties de gelegenheid geboden om schriftelijk inbreng te leveren vooruitlopend op de raadsvergadering van 26 september 2023.

Motie

Onderwerp	Verzoek tot inlichtingen aangaande De Steendert
Datum	26 september 2023
Ingediend door de fractie(s)	VVD, SGP, DB, VWB, CU, CDA, D66 en LLB

De raad van de gemeente West Betuwe in vergadering bijeen op 26 september 2023, gehoord hebbende de behandeling van agendapunt 14: Verzoek SGP tot Inlichtingen art 52 RvO inzake 'De Steendert',

Constateernde dat:

- Het gemeentebestuur een aanvraag omgevingsvergunning heeft ontvangen tot het herinrichten van het natuurgebied 'De Steendert' met daarbij een verzoek tot medewerking aan bestemmingswijziging van enkele percelen;

Is van mening dat:

- Het natuurgebied 'De Steendert' bekend staat als een natuurgebied met een open karakter en door inwoners en bezoekers ook op die wijze gewaardeerd wordt (bron: bewonersbijeenkomsten);
- In de huidige structuur van 'De Steendert' de zogenaamde komgrondenstructuur met kromakkers uniek zijn in haar soort en daardoor een grote cultuurhistorische waarde hebben voor het Riviereengebied, provincie Gelderland en Nederland;
- In De Steendert nog zeldzame sporen zichtbaar zijn van het historische coulissenlandschap van de Betuwe,
- De inrichting in huidige vorm deels is ontstaan en ingericht bij uitvoering van de ruilverkaveling Avezaath/Ophemert als natuurcompensatie en behoud van kenmerkende verkavelingsstructuur en openheid die op veel plaatsen verloren is gegaan;
- In de provinciale omgevingsverordening verwezen wordt naar "open kom met weidebouw" als kernkwaliteit van De Steendert, met daarbij een aanwijzing als natuurgebied met kruidenrijk en faunarijk grasland (hooilandbeheer);
- De Steendert in haar huidige vorm als open komgebied met weidebouw en weidevogels in het Landschapsontwikkelingsplan West Betuwe (LOP) nadrukkelijk is opgenomen, als inspiratie voor ruimtelijke ontwikkelingen en plannen;
- Wijziging van het huidige karakter door bomenaanplant mogelijk andere vogels, zoals roekenkolonies aan kan trekken;
- Het aantrekken van vogelkolonies nadelige gevolgen zullen hebben voor de kwaliteit en kwantiteit van de oogst van aan De Steendert grenzende fruitboomgaarden door het aanpikken van het fruit door deze vogels, daarnaast de ontwikkeling van de weide- en akkervogelstand belemmert door predatie;
- Omwonenden, het bedrijfsleven, betrokken inwoners van West Betuwe, recreatieve gebruikers van De Steendert en de Gemeenteraad van West Betuwe geïnformeerd zijn over plannen van Staatsbosbeheer door middel van informatieavonden, maar niet of

onvoldoende zijn betrokken bij het maken van plannen om De Steendert aan te passen met behoud van de karakteristieken van dit natuurgebied.

Spreekt uit dat:

1. Ontwikkelingsdoelstellingen naar de aanleg van bos niet ten koste mag gaan van het unieke landschap en natuurgebied 'De Steendert';
2. De gevraagde ontwikkeling in strijd is met het beoogde landschap zoals de Gemeenteraad dit in haar LOP heeft vastgesteld, zoals ook te lezen in het Ensembleboek Waaldorpen van Ophemert tot Neerijnen: citaat: 'het blijft open en onbebouwd';
3. De genoemde ontwikkeling voorbijgaat aan de door de Provincie Gelderland genoemde kernkwaliteit 'open kom met weidebouw';

Verzoekt het college om

1. De gevraagde omgevingsvergunning niet te verlenen;
2. De gevraagde bestemmingswijziging niet aan de gemeenteraad aan te bieden;
3. Er zorg voor te dragen 'De Steendert' in haar huidige vorm en met het huidige karakter te handhaven.

En gaat over tot de orde van de dag.

Getekend,

Gert-Jan van Ochten
VVD

Theo Simons
SGP

Henk de Man
Dorpsbelangen

Gijsbert van de Water
VWB

Anne van Rossum
ChristenUnie

Ton Miltenburg
CDA

Rita Boer Rookhuiszen
D66

Petra Kuilenburg
LLB

Uit De Gelderlander 11 december 2023:

OPHEMERT/EST

Staatsbosbeheer respecteert verzet tegen nieuw bos

Staatsbosbeheer respecteert het standpunt van de gemeenteraad van West Betuwe dat het open landschap van natuurgebied De Steendert, tussen Est en Ophemert, niet omgevormd mag worden tot een bos.

Er volgt het komend jaar nog wel overleg tussen gemeente en Staatsbosbeheer wat dan wel de gewenste natuurontwikkeling in De Steendert is. Nadat buurtbewoners in verzet kwamen tegen de nieuwste natuurontwikkelingsplannen in De Steendert nam de gemeenteraad een duidelijke motie aan om geen bos aan te planten in het vandoes open Betuwse landschap. Het

college zou daarover in december een besluit nemen. Staatsbosbeheer gaf aan nog eerst te willen overleggen met het college van West Betuwe, voordat er een besluit zou worden genomen.

Staatsbosbeheer dacht met het nieuwe bos de natuur in de Betuwe meer variatie te kunnen bieden. Maar buurtbewoners zien dat juist als aantasting van het typisch Betuwse open landschap. De wethouders Jacqueline Hartman en Joke van Vrouwerff hebben een bezoek gebracht aan De Steendert en zijn gaan overleggen met Staatsbosbeheer. Ze gaven daarbij aan dat er geen politiek draagvlak is voor het bosplan. De wethouders hebben nu

De aanvraag blijft nog wel lopen, maar de geest is helemaal uit de fles

– Melvin Könings

laten weten, in antwoord op raadvragen van de VVD, dat Staatsbosbeheer de motie respecteert.

Melvin Könings, een van de bewoners van de Steendert, is opgetogen. „Dat bosplan in De Steendert komt er definitief niet, gelukkig werkt de lokale democratie

soms ook gewoon goed. Het megalomane plan van Staatsbosbeheer is gelukkig op tijd tegengehouden.”

Komend jaar gaan beide wethouders en Staatsbosbeheer verder met elkaar in gesprek over boomaanplant in de gemeente West Betuwe, want meer bomen zijn op zich welkom. Na het bezoek aan De Steendert heeft Staatsbosbeheer aan de Omgevingsdienst Rivierenland gevraagd om de aanvraag omgevingsvergunning een jaar op te schorten tot 30 november 2024.

Könings: „Daarmee blijft de aanvraag dus nog wel lopen, maar is feitelijk nu de geest helemaal uit de fles. Bovendien zal diezelfde Omgevingsdienst vanaf 1 januari de

Omgevingswet moeten toepassen, die een uitgebreid participatietraject eist bij dit soort projecten. En omdat lokaal draagvlak ontbreekt, zal je zien dat dit voorstel als het weer ter tafel zou komen heel lastig wordt om uit te voeren. Zowel inwoners, omwonenden van De Steendert en de gemeenteraad hebben meermaals aangegeven geen bos aan te willen laten leggen in De Steendert.”

Op 30 november 2024 wordt definitief duidelijk wat de plannen worden van Staatsbosbeheer in De Steendert. Eerst volgt nader overleg met onder meer inwoners en gemeente.

– Eric Wijnacker